

เป็นคนไทยไม่ได้มีพื้นฐานความเชื่ออย่างวัฒนธรรมฮินดูที่ถือวาระ ก็ยังเห็นว่านางศกุนตลามีความงดงามอย่างบริสุทธิ์ อยู่ในความดูแลของนักบวช ไม่เคยเรียนรู้เล่ห์กลทางโลก การที่นางเป็นธิดาของนางฟ้า นางจึงเป็นหญิงที่คู่ควรกับชายที่งดงามและมีคุณธรรมเหนือกว่าคนทั่วไป และมารดาของนางจำต้องฝากนางไว้กับพระกัณเฑาะ ทำให้เห็นความแตกต่างระหว่างนางศกุนตลาที่เติบโตขึ้นมาท่ามกลางธรรมชาติและธรรมชาติ กับท้าวทฤษณันต์ซึ่งต้องรักษาเกียรติยศของกษัตริย์อย่างเคร่งครัด นับเป็นองค์ประกอบที่สร้างความสมเหตุสมผลแก่โครงเรื่อง

นอกจากนางศกุนตลาจะมีกำเนิดดี นางยังเป็นสตรีที่งดงามยิ่งนัก ดังคำประพันธ์ที่มีผู้กล่าวชมโฉมนางดังนี้

ตอนที่ 1 องค์ที่ 2 ฉากที่ 1 ท้าวทฤษณันต์

แอบชมโฉมนางศกุนตลาเทียบกับความงามแจ่มใสผุดผ่องของธรรมชาติ ในขณะที่นางศกุนตลาและพี่เลี้ยงกำลังควบคุมชาวสวนให้ทำสวน ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

ดูผิวสีนวลล่องอ่อน

มลิจ้อนดูค่าไปหมดสิ้น

ส่องเนตร้งามกว่ามฤคิน

นางนี้เป็นปิ่นโลกา

งามโอษฐ์ดังใบไม้อ่อน

งามกรดังลายเลขา

งามรูปเลอสรรรชวัญฟ้า

งามยิ่งบุปผาแบ่งบาน^๒ (หน้า 158)

นางก้านิลกล่าวชมเชยความงามของนางว่า

"โอ้แม่คุณงามสรรพราว อัปสร" (หน้า 160) นอกจากนี้ท้าวทฤษณันต์ยังกล่าว

^๒ ตรงกันทุกสำนวน

ชนนางศกุนตลา ในองก์เดียวกันแต่เป็นฉากที่ 3 ว่า "โฉมนางนงน้อยช้อยชดงามหมดหาที่ติมิได้" (หน้า 168) คำประพันธ์เหล่านี้เป็นการชมโฉมให้เห็นความงามตามอุดมคติ เป็นความงามที่เลิศล้ำ ผ่องใสไร้มลทิน

1.2.2.2 ลักษณะนิสัย

นางศกุนตลาเป็นสตรีที่เติบโตขึ้นท่ามกลางธรรมชาติที่บริสุทธิ์สวยงามไว้การปรุงแต่ง และผู้คนที่ตั้งมั่นอยู่ในความเปล่งประกายจากกิเลส สิ่งเหล่านี้ย่อมหล่อหลอมจิตใจของนางให้บริสุทธิ์และมองโลกในแง่ดี ดังที่ปรากฏในลักษณะนิสัยที่เด่นชัดคือ มีความรักที่มั่นคง มีความกตัญญู มีความผูกพันต่อธรรมชาติ ดังรายละเอียดต่อไปนี้คือ

ก. มีความรักที่มั่นคง

นางศกุนตลาได้มอบความรักให้แก่ท้าวทฤษัณต์ นับตั้งแต่ได้พบกันครั้งแรก ดังคำประพันธ์ที่นางได้สารภาพต่อพี่เลี้ยงว่า "พอได้ประสบพบเนตร์ ทรงเดชโพรพเป็นใหญ่ เหมือนสรศักดิ์มาปักกลางทหีส ดวงใจจอดอยู่ที่ภูบาล" (หน้า 167-168) เป็นรักแรกพบที่ตราตรึงอยู่ในจิตใจของนาง สร้างความทุกข์ระทมอันเกิดจากแรงปรารถนา และสร้างความสุขเมื่อสมปรารถนา การที่นางศกุนตลายอมวิวาทแบบคนธรรมดา กับท้าวทฤษัณต์ แสดงว่านางรักท้าวทฤษัณต์มากจึงยอมมอบกายและใจแต่ท้าวทฤษัณต์ ก่อนที่จะต้องพรากจากกันโดยที่มีเพียงพระธำมรงค์ไว้เป็นประจักษ์พยานเท่านั้น หลังจากที่ท้าวทฤษัณต์จากไปเนิ่นนานคล้ายกับลืมนาง นางก็ยังเฝ้าคะนึงหาคร่ำครวญถึงท้าวทฤษัณต์อยู่จนล้มป่วย เมื่อทราบว่าจะได้เข้าเฝ้านางก็มีความสุขด้วยความหวังที่จะได้ครองรักกัน แต่เมื่อความหวังได้พังทลายลง ท้าวทฤษัณต์ทำให้นางต้องปวดร้าวใจและอับยศจนสุดที่จะทนได้ ภายหลังเมื่อได้มาพบกันอีกครั้ง นางก็มีได้โกรธแค้นและมีได้มีทิริมานะแต่อย่างใด นางกลับ

เป็นฝ่ายเดินเข้าไปหาท้าวทฤษณันต์ก่อน เหตุการณ์ต่างๆ ดังได้กล่าวแล้วล้วนแสดงถึงความจงรักภักดีและการให้อภัยที่นางมีต่อสวามี

ข. มีความกตัญญู

ตอนที่ 2 องก์ที่ 1 ฉากที่ 2 นาง-

ศกุนตลาเข้ามาลาพระภักวะมุนีก่อนออกเดินทางไปเฝ้าท้าวทฤษณันต์ แม้นางกำลังจะเดินทางไปหาชายผู้เป็นที่รัก นางก็ยังมีความรักความอาลัยอาวรณ์และห่วงใย จนถึงกับเกรงว่าความทุกข์ของนางจะทำให้บิดาพลอยหม่นหมองไปด้วย ดังที่กล่าวแก่พระภักวะมุนีว่า

๑ พระบิดร	ข้า คำนับรับพรไว้เหนือหัว
อาลัยใจสิ้นระริว	เนื้อตัวเหือกเย็นทั่วไป
จำใจแล้วลูกต้องจำลา	ส่งสารพระบิดาน้ำตาไหล
ตั้งแต่บัดนี้ต่อไป	จะมีได้เห็นหน้าข้าน้อย
โอ้พระบิดาอยู่อาศรม	พระจะตรมตรอมจิตคิดละห้อย
<u>ลูกมิควรกระทำน้ำเนตรข้อย</u>	<u>มิควรให้พระพลอยอนาทร</u>
ครั้งนี้เปนนกรรมต้องจำพราก	ถึงยามจากลูกพลีขละเหยื่ออ่อน
ขอกราบแทบบาทาพระบิดร	ลาก่อนลูกน้อยต้องจำไกล ^๑

(หน้า 183)

^๑ ส่วนวันที่ 3 ตรงกับส่วนวันที่ 4 ส่วนส่วนวันที่ 1 และ 2 กล่าวแต่เพียงสั้นๆ ว่า "เมื่อนั้นเขามาล้นบนหัวเหนือหัว อาลัยใจสิ้นระริว เนื้อตัวเหือกเย็นทั่วไป แฉ่งใจกราบลาสิทธาจารย์ แสนส่งสารชลเนตรหลังไหล แฉ่งชันผืนจิตรอรไทย ออกไปนอกบรรณศาลา " (หน้า 12, 45) จะเห็นว่า ส่วนวันที่ 4 ได้แสดงถึงความรักความผูกพันที่ลึกซึ้งมากกว่าส่วนวันที่ 1, 2

แม้นางศกุนตลาจะทุกข์โศกเพราะ
การจากบิดาบุญธรรม แต่ความรักที่นางมีต่อท้าวทุขยันต์ยิ่งใหญ่มากกว่า นางจึง
จำต้องลาจากไป (กุสุมา รัชสมัย, 2530 : 119) เพื่ออยู่ร่วมกับชาย
ผู้เป็นที่รัก

ค. มีความผูกพันต่อธรรมชาติ

ตอนที่ 1 องก์ที่ 1 ฉากที่ 2 ฤๅษีผู้ห้าม

ท้าวทุขยันต์มิให้ทำร้ายสัตว์ได้กล่าวแก่ท้าวทุขยันต์ถึงอุปนิสัยของนางศกุนตลาว่า

นางศกุนตลานารี	องค์พระมุนี	ท่านเลี้ยงและรักยอดใจ
นางนั้นหมั่นเอาใจใส่	แก่ฝูงสัตว์ใน	จังหวัดพินศพนาลี
จนสัตว์รักใคร่ไม่ตรี	เหมือนน้มนารี	ประดุจจะเป็นมารดา ¹

(หน้า 155)

การที่สัตว์ต่างๆ ในป่าต่างรักนาง

คุณนางเป็นมารดานี้ แสดงว่านางได้มีความรักความเมตตากรุณาแก่อุกลต่อสัตว์
ดุจสัตว์เหล่านั้นเป็นลูกของนาง ความสัมพันธ์คุณแม่-ลูกนี้ เป็นความผูกพันอัน
ลึกซึ้ง เป็นรักอันบริสุทธิ์ระหว่างมนุษย์และสัตว์ป่า เป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงดวงใจ
ที่บริสุทธิ์ของนางอันมีปฏิสัมพันธ์กับโครงเรื่อง เพราะทำให้ผู้เสพ "เข้าใจ
ว่าคนธรรมดาวิวาทกับท้าวทุขยันต์ที่เกิดขึ้นนั้น มีมูลจากความที่อและจริงใจใน
ความรักโดยแท้" (ดวงมณ จิตรวิจารณ์, 2526 : 35)

---

¹ ส่วนวันที่ 1 ถึง 3 มีใจความตรงกันแต่ต่างจากส่วนวันที่ 4
กล่าวคือส่วนวันที่ 1 ถึง 3 เป็นร้าย ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้ "น้มนางศกุนตลา
ยอดสงสาร พระมุนีท่านเลี้ยงมานานรักเหมือนดวงใจ นางเอาใจใส่แก่ฝูงสัตว์
ที่ในป่า จนนางนั้นเหมือนมารดาเป็นที่นิยมนรักใคร่" (หน้า 4, 34) ส่วนวันที่ 4
แสดงให้เห็นถึงความผูกพันระหว่างนางกับฝูงสัตว์มากกว่าส่วนอื่น

ความผูกพันต่อพรรณไม้ มีบทร้องของนางศกุนตลาในขณะที่นางและพี่เลี้ยงควบคุมคนสวนให้ทำสวน เป็นบทร้องที่แสดงถึงความปิติยินดีกับมวลดอกไม้ที่พากันแย้มบานส่งกลิ่นหอมในยามวสันตฤดู ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้¹

๑ รื่นๆ ชื่นกลิ่นมัลลิกา	หอมชื่นนาสาเกษมสันต์
รื่นๆ สุกฤษสมกัน	กลิ่นสุคันธ์เย็นฉ่ำซาใจ
เรื่อๆ ลมพัดมาอ่อนๆ	โชยกลิ่นเกษรเข้ามาใกล้
เรื่อๆ รสเริ่เข้าฤทัย	พาให้ปลื้มเปรมฤดี
งามเอชบุบผชาติสอาดครัน	ถึงยามวสันต์เปล่งศรี
ต่างสุขเกษมเปรมปรีดิ์	ประหนึ่งจะมีกิจวิวิาทย์

(หน้า 159)

ความผูกพันดังกล่าวนี้แสดงถึงความละเอียดอ่อนแห่งจิตใจของนางที่อ่อนไหวรับรู้ถึงความสุขอัน "สุขเกษม-เปรมปรีดิ์" อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ของนางศกุนตลาต่อธรรมชาติก็ยังไม่ลึกซึ้งนัก เป็นสิ่งที่ต่างจากฉบับของกาลิทาส ซึ่งกล่าวถึงความผูกพันของนางศกุนตลาต่อธรรมชาติทั้งโดยอ้อมและโดยตรง ดังที่ ดวงมน จิตรจำนงค์ (2526 : 35-36) กล่าวไว้ว่า

ในฉบับกาลิทาสเมื่อพระกัณเฑาะจะส่งศกุนตลาสู่ราชสำนักแห่งกุชยันต์ เราจะได้พบความผูกพันของศกุนตลาต่อธรรมชาติและธรรมชาติต่อศกุนตลา ซึ่งแสดงออกทั้งโดยอ้อมและโดยตรง โดยอ้อมนั้นผ่านคำพูดของพระกัณเฑาะ โดยมีพราหมณ์และพี่เลี้ยง ส่วนโดยตรงก็ผ่านคำพูดของศกุนตลาที่มีแก่ธรรมชาติและบุคคลอื่น

¹ ตรงกันทุกสำนวน

รวมทั้งพฤติกรรมและอาชีพกวีวิชาของชนรรมชาติอันมีต้นไม้ สัตว์
 ในป่าและสัตว์เลี้ยง ตลอดจนคนเลี้ยงจากเหล่าเทพธิดาซึ่งมีความ
 แนบแน่นกับชนรรมชาติและวิถีชีวิตที่ใกล้ชิดกับชนรรมชาติ บทละคร
 ได้ให้พระกัณเฑาะกล่าวแก่ต้นไม้อบอวาทว่า ศกุนตลาจะจากไป
 วันนี้แล้ว ขอให้กล่าวอานวยพรด้วยกรุณาแก่เธอผู้เฝ้าบำรุงรักษา
 ต้นไม้เหล่านี้ ขนาดที่ไม่เคยดื่มกินน้ำในลำธารแม้กระทั่งหยดเพียงไร
 จนกว่าจะได้รดน้ำอันบริสุทธิ์ที่สุดลงบนรากแห่งต้นไม้เหล่านั้น
 ศกุนตลาผู้นี้แหละน่าจะได้ตกแต่ง เรือนผมของเธอด้วยช่อดอกไม้
 พราวพรั่งแต่ก็ไม่เคยเลสมันแต่จะปลิ้นเอาดอกไม้สักดอก เพราะ
 มีปิติเหลือล้นที่จะเฝ้าดูการแย้มบานของบุปผชาตินั้น การรับรู้
 ต่อการจากของศกุนตลาผู้เป็นที่รัก ทำให้ชนรรมชาติปรวนแปร
 จากสภาวะปกติเป็นต้นว่า ผงกวางหยุดกินหญ้า นกสูงไม่เริงรำ
 หมูไม้ทั้งใบคัจน้ำตกกระจ่ายเคลื่อนกล่น... กาลิทาสได้ให้กวาง
 ก่าพรัวที่เลี้ยงไว้และท้องแก่ซึ่งเข้ามาดิงชายผ้าศกุนตลาไว้นั้น
 เป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนความเป็นมาของชีวิตจิตใจศกุนตลาที่
 หล่อหลอมและพุ่มพักขึ้นมาจากชนรรมชาติอันสงบร่มเย็นเปี่ยมด้วย
 ความรัก และปราศจากมาษาปรุ่งแต่ง... เมื่อเข้าสู่ราชสำนัก
 และถูกปฏิเสธเพราะคำสาปของฤาษีทรวาสจึงสื่ออารมณ์ที่ตัดกัน
 อย่างรุนแรง ศกุนตลานั้นมิได้อยู่ในพิทักษ์ของชนรรมชาติอีกต่อไป
 ความซื่อบริสุทธิ์ (innocent) ดูจะช่วยเหลืออะไรนางไม่ได้ นาง
 ถูกกล่าวหาจากทฤษยันต์ผู้เป็นที่รักว่ามดเท็จจอย่างเป็น Irony
 การสูญเสียความตรงจำของทฤษยันต์เกี่ยวกับนาง เป็นการสูญเสีย
 ลักษณะเอื้ออาทรอันมีอยู่ในชนรรมชาติ ทฤษยันต์จึงเหลือแต่ความ

ซับซ้อนทางวัฒนธรรมอันปรุงแต่งไว้ พริ้งพร้อมด้วยเกียรติยศ
ศักดิ์ หลักการและสถานะอันห่างไกลจากความเป็นมนุษย์สามัญ...

ความผูกพันระหว่างตัวละครกับธรรมชาติ

มีความสัมพันธ์กับโครงเรื่อง ทำให้ผู้เสพเข้าใจความรู้สึกนึกคิดของตัวละคร
อันมีผลต่อการรับรสของวรรณคดี รสวรรณคดีที่ได้รับจากฉบับพระราชนิพนธ์จึง
ไม่ลุ่มลึกเท่าศกุนตลาฉบับกาลิลาส (ดวงมน จิตรจางค์, 2526 : 45)
เหตุที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงความผูกพันของนาง
ศกุนตลาต่อธรรมชาติอย่างรวบรัด อาจจะเป็นด้วยเหตุ 3 ประการ คือ
ประการที่ 1 ผู้สร้างคือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราช-
นิพนธ์ ศกุนตลา เพื่อ "ให้เหมาะแก่การที่จะเล่นเป็นละครอย่างไทย"
(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2521 : 28) ซึ่งจะต้องคำนึงถึง
ท่ารำหรือท่าทางประกอบ ประการที่ 2 ผู้แสดง กล่าวคือในจำนวนที่ 4
เป็นบทละครร้องแบบตีกด่าบรรพ์ ผู้แสดงจะต้องรับภาระมากเกินไปหากผู้แสดง
จะต้องท่องจำบทร้องที่ยาวๆ และจะต้องรำประกอบหรือแสดงสีหน้า ท่าทาง
ให้เหมาะสมกับอารมณ์และความรู้สึกของตัวละคร (ตัวเดิมในเนื้อเรื่อง)
และประการที่ 3 รสนิยมของผู้เสพในยุคนั้นแล้วของวรรณคดีไทย "ได้เห็น
เหมาะสู่ความหวือหวาฉิ่งและเรื่องอัน 'ชวนตื่นเต้นจากแดนไกล' "
(เรื่องเดียวกัน : 45) อันอาจจะเป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า-
เจ้าอยู่หัวทรง "เลือกที่จะให้ความสำคัญแก่ฉาก เครื่องแต่งกายและอากัปกิริยา
ภายนอกเหนือความซับซ้อนของพฤติกรรมของตัวละคร" (เรื่องเดียวกัน :
หน้าเดียวกัน)

อย่างไรก็ตามความเป็นมาของนาง

ศกุนตลา และที่สำคัญคุณสมบัติและบุคลิกภาพทำให้นางมีคุณค่าคู่ควรกับท้าวทฤษณันต์
ลักษณะนิสัยของนางจะสร้างความสำเร็จ และความชื่นชมให้เกิดแก่ผู้เสพ ทำให้

เรื่องพัฒนาไปอย่างสมเหตุสมผล การเหยียดหยามกันด้วยศรัทธากับความสลับซับซ้อน เป็นสิ่งที่ไม่เคยปรากฏในสังคมของนาง ช้านางยังถูกกล่าวหาจาก สวามีผู้เป็นที่รักว่า "เจ้าอยากได้ราชาเป็นสามี จึงสร้างแต่งวาทที่เหมกกล้า รุปร่างกระทัดรัดไม่ขัดตา เลี้ยงแต่ข้ากามาไม่มีอาส" ¹ (หน้า 190) ถ้อยคำ แต่ละคำล้วนตูดุกตูดุหมิ่นเหยียดหยามดวงใจอันบริสุทธิ์ของนาง เป็นเหตุการณ์ที่ กระทบกระเทือนใจ บีบคั้นจิตใจอย่างรุนแรง ทำให้นางกล้าที่จะโต้ตอบเพื่อ แสดงถึงความบริสุทธิ์ ว่านางมิใช่สตรีเช่นที่พระองค์กล่าวหา ดังคำประพันธ์² ว่า

๑ ทรงภพ	ผู้ปิ่นโปรพาสาย
พระองค์เองไม่มีขางอาส	พูดง่ายยื้อนยอกกลอกคำ
มาหลอกคมข่มเล่นเสียดเป่าๆ	ทิ้งข้าคอยสรว้อยเสร์วาททั้งเข้าคำ
เด็ดดอกไม้ไปดมขมจนช้ำ	ไม่ต้องจดต้องจำนำภา
เหมือนผู้ร้ายซ่อนเนาเข้าลักทรัพย์	กลัวเขาจับวิ่งปร้อไม่รอหน้า
จงทรงพระเจริญเกิดราชา	ข้าขอลาแต่บัดนี้ไป

(หน้า 191)

ถ้อยคำของนางบ่งบอกถึงความโกรธ

ความผิดหวัง การใช้ถ้อยคำเปรียบเทียบกับในบทที่ 3 ไม่สามารถแสดงอารมณ์ โกรธและการดิเคียนได้คมคายและลึกซึ้งเท่าฉบับกาลิทาส ซึ่งนางศกุนตลา "ประณามทฤษัณฑ์ว่าเป็นบุรุษทรยศซึ่งตัดสินผู้อื่นด้วยใจกาลิ เป็นบุคคลลอสัตย์ใน คราบคุณธรรมดุจหลุมพรางอันปกปิดไว้ด้วยบุปผาแย้มยวน นางควรถูกประณาม

¹ ตรงกันทุกสำนวน

² ตรงกันทุกสำนวน ยกเว้น วรรคที่ 1-2 ในสำนวนที่ 1 และ 2 ทรงใช้คำว่า "เมื่อนั้น วนิดากล่าวตอบพระภาสาย"

เป็นหญิงหัว เพราะได้มอบความไว้นั้นเพื่อใจแก่บุรุษวาจาเคลือบน้ำผึ้ง แต่ หัวใจเปี่ยมซาพิช" (ดวงมน จิตรจำนงค์, 2526 : 38-39) การเปรียบเทียบ ท้าวทุษย์นัตกับผู้ร้ายย่องเบา ทำให้ความรักดูลดหย่อนคุณค่าลงมาก เหมือน เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเพราะความโกลาหลอย่างต่ำ เมื่อตัดความสัมพันธ์กับท้าว- ทุษย์นัตใน 2 วรรคสุดท้าย ใช้สำนวนประชดว่า "จงทรงพระเจริญ" แต่ก็ ไม่มีน้ำหนักให้พระองค์ลังเลใจได้

อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่าแม้ความโกรธ จะเป็นเหตุให้นางตัดสัมพันธ์กับท้าวทุษย์นัต แต่โดยส่วนลึกความหึงในเกียรติยศ และศักดิ์ศรี ทำให้นางเข้มแข็งและเด็ดเดี่ยว ซอลาจากไปโดยมิได้อ่อนวอน ขอร้องแต่ประการใด ทั้งที่นางจะยังคงรักและทรงครรภ์อยู่

นางศกุนตลาจึงเป็นนางเอกที่น่าชื่นชม แม้ นางจะมีใช้นางเอกที่สงบเสงี่ยม ต้องให้ความเคารพสามีเสมอ ตามลักษณะ วัฒนธรรมอินเดียในสมัยนั้น แต่นางก็ได้เถียงเพื่อป้องกันเกียรติยศและศักดิ์ศรี ของลูกผู้หญิง และพิทักษ์ความจริงซึ่งนางเชื่อมั่น นางเป็นผู้ที่น่าสงสาร ความรัก ทำให้นางต้องทุกข์ทรมานเจ็บปวดและอับศษยิ่งนัก ผู้เสพอได้รับรู้ความทุกข์ทรมาน เพราะความรักมากเท่าไรก็ได้รับรู้ว่างานรักท้าวทุษย์นัตมากเท่านั้น การที่นาง ถูกสาปเพราะความหมกมุ่นกังวลในความรัก แสดงว่านางตกเป็นทาสของอารมณ์ จนลิมการปฏิบัติที่เหมาะสม การที่พี่เลี้ยงปิดบังไม่ให้นางรู้ว่าถูกสาปทำให้นาง ซึ่งกำลังยินดีว่าจะได้รับความสุขเกิดการประมาทจนทำแหวนหาย และต้องพบกับความผันผวนของชีวิตอันร้ายแรงอย่างน่าเห็นใจ

1.3 การรื้ออรอง

ศกุนตลา บทละครเรื่องแบบดึกดำบรรพ์ส่วนวันที่ 4 พระบาท- สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้คำประพันธ์ประ เภทกลอนบทละคร

เช่นเดียวกับเรื่อง สาวিতรี เป็นหลัก และมีคำประพันธ์ประเภทอื่นๆ¹ ได้แก่ ภาพยนตร์บั้ง ภาพยนตร์ขานี อินทรวีเชียรฉันท์ บทพากย์ และเพลงปรบไก่อ่ นอกจากนี้ ทรงใช้ร้อยแก้วเป็นบทเจรจาของตัวละคร ในการวิเคราะห์การร้อยกรอง ผู้วิจัยจะวิเคราะห์เฉพาะศงคารรส เช่นเดียวกับเรื่อง สาวิตรี คือใน 2 ประเด็นต่อไปนี้ 1) ความรักของผู้ที่อยู่ห่างกันและ 2) ความรักของผู้ที่ได้อยู่ด้วยกัน

1.3.1 ความรักของผู้ที่อยู่ห่างกัน แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ

1.3.1.1 เมื่อแรกรักกันแต่ยังไม่สมหวัง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแสดงวิภาวะหลายประการ ซึ่งเป็นเหตุแห่งวิภาวะอันจะส่งผลเป็น อนุภาวะ เช่น ทรงแสดงให้ผู้เสพเห็นถึงความเหมาะสมของตัวละคร ทั้งใน ด้านความงดงามของรูปร่างและจิตใจ ตลอดจนยศศักดิ์ ตัวละครได้พบกันใน โอกาสอันเหมาะสม มีพี่เลี้ยงพูดหวานล้อม และบรรรยากาศเป็นใจ² ดัง รายละเอียดต่อไปนี้

¹ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ ภาพยนตร์บั้ง ภาพยนตร์ขานี บทพากย์ และเพลง ปรบไก่อ่ ในข้อ 1.4 ส่วนอินทรวีเชียรฉันท์ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ร่วมกับการ วิเคราะห์กลอนบทละคร

² ผู้วิจัยได้กล่าวถึงบ้างแล้วในข้อ 1.1 และ 1.2 นอกจากนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงในข้อ 1.4.1.4

ความงามอันประทับใจและตราตรึงใจใน
 ขณะแรกเห็นเป็นวิภาวะให้ตัวละครแสดงอารมณ์ คือการพรวดเพื่อหรือ
 คร่ำครวญถึงความงามด้วยความเสันทา ทำให้ผู้เสพซาบซึ้งในความรักของ
 ตัวละคร ดังคำประพันธ์ในองค์ที่ 2 จากที่ 1 ท้าวทฤษณันต์ทอดพระเนตรเห็น
 นางศกุนตลาภิเษกษมโฉมนาง¹ ว่า

นี้ถ้าบุตรีพระดาบส	งามหมดหาใครจะเปรียบได้
อนิจจาบิดาท่านสร้างใช้	มารดต้นไม้พวน ² ดิน
คูผิวชิวลลของอ่อน	มลชีอ่อนคุดำไปหมดสิ้น
สองเนตรงามกว่ามฤคิน	นางนี้เป็นปิ่นโลกา
งามโอษฐ์ดังใบไม้อ่อน	งามกรดิงลายเลขา
งามรูปเลอสรรรวิญฟ้า	งามยิ่งบุปผาแบ่งบาน
ควรฤมานุ่งคากรอง	ควรแต่เครื่องทองไพศาล
ควรแต่เป็นยอดนงคราญ	ควรคู่ผู้ผ่านแผ่นดินไผท

(หน้า 158)

บทชมโฉมนี่เริ่มจากความรู้สึกตื่นตาตื่นใจ

เมื่อแฝงกายแอบดูนาง มีประเด็นสำคัญว่าความงามเลิศของนางขนาด "เป็น
 ปิ่นโลกา" นั้นควรจะได้รับการเชิดชูให้คู่ควรและควรเป็นอัศวมเหสีแห่งผู้ครอง
 แผ่นดิน

บทที่ 1 ความงามของนางศกุนตลาทำให้
 ท้าวทฤษณันต์รู้สึกพิศวง ว่าบุตรีของดาบสซึ่งอยู่ในป่าไผ่งามพร้อมหมดจดเป็น
 เลิศเช่นนี้ จึงตั้งคำถามเหมือนรำพึงกับตัวเองอย่างเวทนาว่า นางไม่น่าต้อง

¹ ตรงกันทุกส่วนวน

² เขียนตามต้นฉบับ

มาทำงานลำบากตรากตรำ ทั้งๆ ที่มีรูปโฉมควรทะนุถนอมชกช่อง บทที่ 2 ขยายความบทแรกโดยضمมิวของนางที่ "นวลล่องอ่อน" คืองามผุดผ่องเป็นของไฮละมุนละไมจนความขาวของดอกมลีซ้อนซึ่งพ่ายแพ้ แล้วชม "เนตร์" ของนางซึ่งงามสุกใสแวววาวและบริสุทธิ์ ยิ่งกว่าตา "มฤคิน" จึงกล่าวได้ว่านางเป็นยอดหญิงใน "โลกา"

บทที่ 3 ทุกๆ วรรคขึ้นต้นด้วยคำว่า "งาม" เป็นการเน้นย้ำความชื่นชมที่หลังไหลออกมาจากใจท้าวทฤษัณฑ์ ผู้มีจิตปฎิพัทธ์ต่อนางในทันที วรรคแรก "งามโอษฐ์ดังใบไม้อ่อน" คือ ริมฝีปากของนางอ่อนนุ่มชุ่มชื้นสีแดงเรื่อคมีชีวิตชีวาดุจใบไม้แรกผลิ วรรคที่สอง "งามกรคังลายเลขา" คือแขนของนางดูอ่อนท้อยดังภาพจิตรกรรม วรรคที่สาม "งามรูปเลอสรรขวิญฟ้า" คือมีรูปร่างที่งดงามได้สัดส่วนเป็น "ขวิญฟ้า" และวรรคที่สี่ "งามยิ่งบุปผาแบ่งบาน" คือ ความงามของนางให้ความแจ่มใสขึ้นบานยิ่งกว่าบุปผาที่กำลังแบ่งบานเสียอีก

บทที่ 4 ทุกๆ วรรคขึ้นต้นด้วยคำว่า "ควร" ในวรรคแรกคำว่า "ควรฤา" เป็นคำถามแสดงน้ำเสียงเชิงปฏิเสธว่า นางศกุนตลาไม่เหมาะที่จะสวมชุดพราหมณีอันประกอบด้วยคากรอง ซึ่งเป็นวิสุทธธรรมชาติไร้ราคา่างวด การใช้คำว่า "ควร" ใน 3 วรรคหลังเหมือนย้ำคำตอบว่า นางควรจะได้แต่งเครื่องทรงเป็นทองอันล้ำค่าสมเกียรติยศอย่างนางกษัตริย์ ผู้เป็นคู่ครองพระเจ้าแผ่นดิน

ฝ่ายนางศกุนตลาก็มีความรู้สึกผูกพันกับท้าวทฤษัณฑ์เช่นกัน เมื่อท้าวทฤษัณฑ์ออกมาจากพุ่มไม้และเฝ้าปราศรัย นางก็รู้สึก

เขินอาชจนไม่อาจจะเอ่ยวาจาออกมาได้ ดังที่นางได้แถลงในภายหลังต่อ
พี่เลี้ยง¹ ในตอนที่ 1 องค์ที่ 2 ฉากที่ 3 ว่า

๓ พอได้ประสพพบเนตร	ทรงเดชโพรพเป็นใหญ่
เหมือนศรศักดิ์มาปักกลางหทัย	ดวงใจจอดอยู่ที่ภูบาล
งามทรงเหมือนองค์เทวราช	องอาจสมชายชาติทหาร
ข้าเสนาะเพราะรสพจมาน	อ่อนหวานชื่นใจไม่จิตจาง
นิภฯ ก็อยากเข้าชิด	แต่จิตคิดอายอาจชนาง
ดูไปไม่แลเห็นทาง	จำใจจำห่างเหินรัก
ท่าโฉนจะดูให้รู้ได้	ถึงดวงหฤทัยพระทรงศักดิ์
บางทีพระจะไม่จงรัก	พระจะไม่พิกนำภา

(หน้า 168)

ขณะนั้นท้าวทษันต์แฉงองค์อยู่ใกล้ๆ จึงได้

ร้องเป็นล่านำ² ว่า

¹ ตรงกันทุกสำนวน

² ส่วนวันที่ 1 และ 2 ซึ่งเป็นบทละครว่า ต่างจากส่วนวันที่ 3
และ 4 เฉพาะบทแรก ส่วนวันที่ 1 และ 2 เป็นข้อความว่า

๑ เมื่อนั้น	พระปิ่นพงศ์จันทร์หรรษา
จึงค่อยดำเนินออกมา	เผยพจน์ว่าจาออกไป

(หน้า 8, 38)

(ร้องจากที่แฝง)   ๑ ฟังคำ   ช่างหวานน้ำเกษมสันต์ทรรษา
(นอกจากที่แฝง, และร้องตอบนาง)

เจ้าอย่าพะวงสงกา	จะบอกแก่นงพงาผู้ยาใจ
โฉมนางแน่นน้อชช้อยชด	งามหมดหาที่ติมิได้
ฤทธิ์รักจู่จอดชอดใจ	คือไฟเผาดวงหทัย
กามะเทพทงองอาจ	ผาดแผลงศรมชมแกมบุบผา
ศรีศักดิ์ปักอยู่แทบอุรา	หอมชื่นนาสำน่ายินดี
ตั้งแต่ประสพบพบสมร	จิตนี้ร้อนดังไฟจี้
กลัวแต่เจ้าจะไม่ไยดี	พี่จึงไม่กล้ามาวอน
ถ้ารู้ว่าน้องรักสมัคบ้าง	ที่ไหนพี่จะห่างดวงสมร
ขอเชษฐพวาชหายร้อน	บึงอรอฆ่าตัดอาไฉย

(หน้า 168-169)

ความรู้สึกที่เกิดขึ้นในขณะที่นางศกุนตลา

เห็นท้าวทษยันต์นั้น เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและหนักหน่วง เมื่อนางได้ "ประสพบเนตร์" ท้าวทษยันต์ นางก็รู้สึก "เหมือนศรีศักดิ์มาปักกลางหทัย" จน "ดวงใจจอดอยู่ที่กุบาล" การสพบเนตร์ทำให้เกิดความปั่นป่วนใจคือเกิดรติภาวะขึ้น คำว่า "ศรีศักดิ์" และ "ปัก" เป็นคำตายบ่งบอกถึงอานุภาพและความรุนแรงของภาวะที่เกิดแก่นางในทันทีทันใด

บทที่ 1 ถึง 2 นางพริ้งเพื่อถึงความงาม

ที่ตราตรึงใจ นางยังคงจำได้อย่างแม่นยำว่าท้าวทษยันต์มีรูปทรงที่งดงามเหมือน "องค์เทวราช" และ "องอาจสมชายชาติทหาร ข้าเสนาะเพราะรสพจมาน" ซึ่งนางยังรู้สึกถึงความ "อ่อนหวานชื่นใจ" อยู่อย่าง "ไม่จิตจาง" บทที่ 3 ถึง 4 รติภาวะทำให้นางศกุนตลา "นឹกๆ ก็อยากเข้าชิด" และอยากรู้ "ถึงดวงหทัย" ของท้าวทษยันต์ ความปรารถนาเหล่านี้สร้างความขัดแย้ง

ให้เกิดขึ้นในใจเพราะนางรู้สึก "อาย" และอับจนหนทางที่จะสมหวังในรัก
แรงปรารถนาในความรักของนางถูกอุปสรรคคือสำนักของกุลสตรีผู้ได้รับการ
อบรมมาอย่างดีขวางกั้นไว้ แรงปรารถนานี้จึงมีพลังเพิ่มขึ้นสร้างความร้อนรน
กระวนกระวาย¹

ท้าวทฤษณันต์ซึ่งแฝงองค์อยู่หลังต้นไม้ได้ฟัง

ถ้อยคำของนางก็รู้สึกว่่า "ช่างหวานล้ำเกษมสันต์บรรดา" จนมิสามารถจะ
แฝงองค์อยู่ได้อีกต่อไป จึงเสด็จออกมาพร้อมทั้งตอบข้อสงสัยของนางว่า "เจ้า
อย่าพะวงสงก่า จะบอกแก่นางพญาผู้สาวใจ" บทที่ 2 ในบทร้องของท้าวทฤษณันต์
กล่าวชมโฉมนางว่า "งามหมดหาที่ติมิได้" แล้วกล่าวสารภาพว่า "ฤทธิรักจูจอด

ก่อนที่นางจะเผยความในใจกับพี่เลี้ยงดังวิเคราะห์นี้ นางมี
อาการเศร้าหมองอันเป็นอนุภาวะ จากรติภาวะ และนางก็ได้บอกพี่เลี้ยงว่า
"น้องนี้แสนโศกเพราะโรคมี่ เหมือนเป็นไข้ไฟจี้จ้ออุรา...อกแทบครากเจ็บ
ร้าวราวเป็นบ้า เหมือนดวงใจมิได้อยู่กับภาษา...ได้แต่นั่งคอยเวลากว่าที่วาน
จะร้าวราวเลยดับดับลงไป" บทร้องนี้แสดงถึงความสิ้นหวังที่จะแก้ปัญหาคงของตน
จนต้องรอให้ชีวิตดับไปเองด้วยความทุกข์ ในสำนวนที่ 1 ถึง 3 มีใจความ
ตรงกันทุกประการคือ "ฉันขอบใจละคะพี่ทั้งสอง ช่างเอาใจใส่ในตัวน้องนี้ดี
เหลือใจ แต่ตัวน้องนี้เหมือนเป็นไข้ไฟมาสู่มอยู่ในอุรา ยามนอนไม่เป็นอัน
นิทรา รวากับจะเป็นบ้าในครั้งนี้ น้องเคราะห์ร้ายโรคมี่ ตูอกใจไม่อยู่กับตัว
ใจหรือสิ้นระวีกระริวสุดที่จะพรรณนา ถึงจะหาหูกยามาทาก็ไม่รู้หาย ก็ได้
แต่นั่งคอยๆ จนกว่าจะถึงเวลาตายไปเท่านั้น (หน้า 7, 38, 97) ทั้งสาม
สำนวนนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เป็นร้อย
จึงต่างจากสำนวนที่ 4 ซึ่งเป็นกลอนบทละครอันเป็นสำนวนที่แสดงอารมณ์และ
ความรู้สึกได้ดีกว่าสำนวนอื่น

ยอดใจ" คำตาย 4 คำ แสดงความเข้มข้น รุนแรงของอารมณ์แห่งความรัก
 ที่แสดงกิริยาจำใจของพระองค์โดยทันที จนร้อนดุจ "ไฟเผาดวงหทัย"
 บทที่ 3 ท้าวทษยันต์อธิบายถึงเหตุแห่งความรักที่เกิดขึ้นก็เพราะ "กามเทพ"
 ได้ "ผาดแผลงศรแซมแกมบุปผา" มา "ปักอยู่แทบอุรา" การใช้กิริยา "ปัก"
 บ่งบอกถึงความเร็วและแรงของศรแห่งความรักที่พุ่งเข้าเสียบคาอยู่ ซึ่งย่อม
 หมายถึงอารมณ์ที่ยิ่งใหญ่มาก เนื่องจากศรแห่งความรักเป็นศรที่มีปลายเป็น
 ดอกไม้แทนเหล็ก¹ เมื่อศร "ปักอยู่แทบอุรา" จึงเกิดความรู้สึก "หอมชื่นน่านา
 น่านินดี" แสดงว่าความรู้สึกครั้งแรกที่เกิดขึ้นเมื่อมีความรักก็คือ ความสุขสดชื่น
 ที่น่า "นินดี" เป็นความหอมหวานที่ชวนให้ละทิ้งถึง แต่ก็ทำให้เจ็บปวดไปด้วย
 พร้อมๆ กัน ด้วยเป็นรักที่ยังไม่สมปรารถนา บทที่ 4 ท้าวทษยันต์กล่าวถึงความ
 รู้สึกเมื่อครั้งที่พระองค์ได้ "ประสพพบสมร" จิตของพระองค์ "ร้อนดังไฟจี้
 กลัวแต่เจ้าจะไม่ไซดี" และ "...จึงไม่กล้ามาวอน" ลูทบนป่วนใจอยู่
 บทที่ 5 ท้าวทษยันต์กล่าวด้วยความปลาบปลื้มว่า หากรู้ใจนางจะอยู่ห่างนาง
 ได้อย่างไรและคงจะได้ "ขอเชยพอวาทหาสร้อน" ลดความทรมนทราญลงได้
 พระองค์จึงกล่าวขอร้องว่า "บึงอรออย่าตัดอาไลย" ขอความเมตตานางอย่าตัด
 ความผูกพันต่อพระองค์ การอ้อนวอนนี้แสดงถึงความไม่มั่นใจของพระองค์ว่า
 นางจะรักพระองค์เพียงใดหรือไม่

---

¹ "กามเทพ...มีอาวุธ คือธนูทำด้วยต้นอ้อย มีสายเป็นดั่งผึ้งต่อกัน
 ลูกศรมีปลายเป็นดอกไม้แทนเหล็ก" (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า-
 เจ้าอยู่หัว, 2507 : 92-93)

1.3.1.2 เมื่อสมหวังแล้วแต่ต้องพลัดพรากกัน

ภายหลังคนธรรพวิวาท์ ท้าวทฤษณันต์กลับ

พระนคร นางศกุนตลา ก็เฝ้าแต่รอคอยด้วยความทุกข์โศก เป็นเหตุให้นางต้อง
คำสาปเพราะมิได้ออกมาต้อนรับกษัตริย์ราชสวามี คำสาปนั้นมีว่า "...ขอให้ผู้มาตร์
หมาซเล็กคิดถึงโฉมฉาย และลิมมิตร์ดังปลิดทิ้ง จะกล่าวเตือนสักปานใด ออย่า
จำได้เลขสักสิ่ง..." (หน้า 177) แต่นั้นมาท้าวทฤษณันต์ก็ลืมนาง นางศกุนตลา
ก็ได้แต่คอยแล้วคอยเล่าด้วยดวงใจที่ทุกข์ระทม ดังคำที่นางพร่ำรำพันต่อพี่เลี้ยง
ทั้งสอง แทรกด้วยคำปลอบใจของนางอนุสุชา เป็นคำประพันธ์ซึ่งแต่งด้วย
อินทรวีเชียรฉันทน์ และมีบทครวญของนางศกุนตลาอีกครั้งหนึ่งเป็นคำประพันธ์
ประเภทกลอนบทละคร ดังคำประพันธ์ในตอนที่ 2 องก์ที่ 1 ฉากที่ 1

ศกุนตลา	๑ อ้ากรรมะบันดาล	ฤประหารประหัตต
	ที่อัน้อยละห้อยอยู่	ณพะนีสพะนาลี
	๑ ห่างองค์พระชอตรัก	วรอัคคะสามี
	โศกศีลชะพันทะวี	กลชีพจะวาววาง
	๑ อ้าองค์พระทรงขันธ์	ฤทพลันจะจิตจาง
	ลิมรักสมัคหมาง	ก็สะกุนตะลาตาส
อนุสุชา	๑ แม่เอยกจะคร่ำครวญ	บมิตวรนนะโฉมฉาย
	อันองค์พระภาสาย	ฤจะลิมพระชัชชา
	๑ พระคงจะมีกิจ	กรณียะนานา
	มีอาจเสด็จมา	ณ พนีสพนาดร
	๑ โฉมขงประกอบกัน	ติและคอยพระกฐร
	ไม่ข้าสโสมสร	ณ นิเวชะวังใน

เจรจา

ศกุนตลา   อันพี่สาวกล่าวพลอบขอบใจนัก   แต่ใครรักนี้แรงหาน้อยไม่
 ร้ายยิ่งกว่าโรคาอช่างใดๆ   ยิ่งกว่าไข้จับหนาวร้าวราญครัน
 แม้มิได้ชื่นชมให้สมจิต   เหมือนเพลิงพิษเผาอรุณทบอาสัญ
 ไม่เห็นหน้าคู่รักเพียงสักวัน   จิตก็พลันร้อนผ่าวราวอัคคี¹

(หน้า 174-175)

การใช้อินทรีเขี่ยธันท์ ที่มีลีลาดุจสายฟ้า
 ของพระอินทร์ เหมาะที่จะแสดงความรู้สึกเศร้าสะเทือนใจ ดังจะวิเคราะห์
 ต่อไปนี้

บทที่ 1 นางตั้งคำถามด้วยน้ำเสียงที่เศร้า-
 สร้อยว่าความทุกข์ครั้งนี้เป็นเพราะกรรมบันดาลหรือ "ประหารประหัต" นาง
 กล่าวถึงตัวเองว่า "ข้าน้อยละห้อยอยู่ ณ พะนีสพะนาลี" คำว่า "ข้าน้อย"
 บอกความไร้อำนาจที่จะหลีกเลี่ยงเคราะห์กรรม การถูกทิ้งให้ "ละห้อยอยู่ ณ
 พะนีสพะนาลี" บอกความโดดเดี่ยวห่างไกลจากผู้เป็นที่รักที่เงยบหายไบนาน
 อย่างไร้ว้าว

บทที่ 2 การเรียกท้าวทฤษณด์ว่า "องค์-
 พระขอรัก วรอัคคะสามี" บ่งบอกถึงความรักอันยิ่งใหญ่ที่นางมอบไว้แก่
 ท้าวทฤษณด์ เป็นเหตุให้เกิดความ "โศกศัลยะพันทะวี กลธิพะวะวาทวาง"
 เป็นความทุกข์ที่สาหัสประหนึ่งว่าจะสิ้นชีวิต บทที่ 3 นางใช้บาทแรกเป็น
 คำเรียกพระสวามีเหมือนจะไถ่ถามไปยังพระองค์ "อ้อองค์พระทรงชัยที่
 ฤพลันจะจิตจาง" ความหน่ายแห่งต่อความรักเกิดขึ้นฉับพลันกระทันหันและ
 ร้ายแรงจนหากเป็นจริงนางก็มีอาจมีชีวิตอยู่ได้

¹ ส่วนวนที่ 1 ถึง 3 ไม่ปรากฏคำประพันธ์เหล่านี้

อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า การใช้อินทวิเชียร-
ฉันท์ ซึ่งมีน้ำเสียงหนัก-เบา ก็สามารถแสดงความหนักหน่วงของความทุกข์ได้ดี
ดังนั้นการที่ทรงใช้อินทวิเชียรฉันท์สำหรับบทพรากรำพันและการกล่าวพลบ จึง
เป็นสิ่งที่เหมาะสม การใช้กลอนบทละครตามมาทำให้สามารถบรรยายความคิด
และพรรณนาความรู้สึกในบทร้องที่ศกุนตลากล่าวตอบพี่เลี้ยงได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

เหตุการณ์สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้
ตัวละครทั้งสองต้องปวดร้าวใจ คือ ในตอนที่ 2 องค์กรที่ 1 ฉากที่ 3 นาง
ศกุนตลาเดินทางมายังกรุงหัสตินด้วยดวงใจที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความรักและ
ความหวังที่จะได้ครองคู่กับท้าวทศยันท์ แต่ท้าวทศยันท์จำนางมิได้ ปฏิเสธ
ไม่รับนางเป็นชายา นางจึงกล่าวทบทวนถึงความสุขในครั้งที่ความรักยัง
หวานชื่น และกล่าวตัดพ้อต่อว่าท้าวทศยันท์ที่ลืมง่ายและคร่ำครวญด้วยความ
ทุกข์ระทมใจ ดังคำประพันธ์กลอนบทละครต่อไปนี้

๑ โอ้อาทรงภพโปรพราย	องอาจตั้งพระสาราขสิทธิ์
เสด็จยังฟากฝั่งมาลินี	แทบที่สำนักสัทธาจารย์
รื่นๆ ขึ้นจิตตตินาสา	หอมกลิ่นมัลลิกาอ่อนหวาน
กุมรินกลิ้งกลิ้งสुकนธาร	กลิ่นประสานรสรักสมัคกัน
โอ้อ่าบุษบากลิ่นหอมโทย	มาราโรยราวสิ้นขามวสันต์
โอ้อรักหักได้ใน เร็วพลัน	ยังมีทันจะได้ก็ เดือน

(โอ้อปี)

๑ โอ้อศกุนตลานิจจาเอ๋ย	กระไรเลยอาภัพยิ่งกว่าเพื่อน
เสียดแรงรักมั่นใจไม่แฉเขื่อน	รักมาเลื่อนลับไปไม่นานภา ^๓

(หน้า 188-189)

^๓ ตรงกันทุกสำนวน แต่สำนวนที่ 1 มิได้บอกชื่อเพลงเช่นสำนวนอื่นๆ

บทที่ 1 กล่าวย้อนถึงความหลังด้วยความซาบซึ้งเป็นสุขเมื่อ ท้าวทฤษัณต์ "องอาจดั่งพระยาราชสีห์ เสด็จยังพากมิ่งมาลินี แทนที่สำนักกสิทธารจารย์" ความองอาจของท้าวทฤษัณต์คือภาพแรกที่ฝังใจนางให้หลงไหล

บทที่ 2 นางกล่าวถึงคนธรรพวิวาห์ในครั้งนั้น ด้วยสัญลักษณ์ว่า "กุมรินกลิ้งกลิ้งสุคนธาร" ในบรรยากาศที่ "รื่นๆ ชื่นจิตตตินาสา หอมกลิ่นมัลลิกาอ่อนหวาน" การซ้ำคำว่า "รื่นๆ" เป็นการเน้นย้ำถึงความสุขความสดชื่นของความรักที่ยัง "ชื่นจิตตตินาสา" คำว่า "ติด" แสดงถึงความประทับใจในความสุขที่ตราตรึงใจ

บทที่ 3 คำว่า "โถ้" ขึ้นต้นวรรคสดับและวรรครองซ้ำกันแสดงความรู้สึกผิดหวังและสังเวชใจ ว่ารักของท้าวทฤษัณต์ต่างเป็นรักที่เสื่อมคลายได้ง่ายดาย เหมือนกับดอกไม้ที่โรยรา เมื่อสิ้นวันสิ้นฤดู เป็นรักที่งดงามชั่วขณะไม่ยั่งยืนเลย การใช้คำง่ายๆ ในการเปรียบเทียบสอดคล้องกับบุคลิกภาพของนางศกุนตลาซึ่งถือกำเนิดขึ้นท่ามกลางธรรมชาติอันปราศจากมายา

ในบทต่อมานางศกุนตลา ก็รำครวญถึงความอาภัพของตนว่า "โถ้ศกุนตลานิจจาเอ๋ย กระไรเลยอาภัพยิ่งกว่าเพื่อน" คำถามตัวเองว่า "กระไรเลย" บอกความคาดไม่ถึงถึง "อาภัพ" คือภาวะความตกอับโศคร้ายกว่าผู้อื่น ความประสาธน์ของเสียงพญานาคันั้นว่า "เสียแรงรักมันใจไม่แซ่เชื่อน รักมาเลือนลับไปไม่น่าภา" แสดงการตัดพ้ออย่างพริ้งพวูไม่ยับยั้งในความปรวนแปรของรัก คำว่า "เสียแรง" บ่งบอกถึงความเจ็บปวดอย่างสุดซึ้งต่อความตัดกันระหว่าง "รักมันใจไม่แซ่เชื่อน" กับ "รักมาเลือนลับไปไม่น่าภา" ที่เพิ่งประจักษ์อย่างกระทันหัน

การแสดงออกอันผสมผสานระหว่างอารมณ์

เส้าโศก ผิดหวัง โกรธแค้นของนางเป็นอนุภาวะที่แสดงให้ผู้เสพรับรู้ความขัดแย้งภายในของนาง นอกจากนี้ความเจ็บช้ำที่ถูกท้าวทฤษณต์เขายืนยันและบริภาษยังผลักดันให้นางตัดความสัมพันธ์ต่อท้าวทฤษณต์ก็เป็นอนุภาวะที่ทำให้เกิดกรณารส เนื่องจากนางต้องพบกับความผันผวนอย่างไม่ได้เตรียมใจรับ เพราะนางไม่ได้รู้ว่าตนต้องค่าสาวของฤทธิทรวาส แต่ผู้อ่านและผู้ชมละครได้รู้มาก่อนจากการสนทนาของพี่เลี้ยง จึงเห็นใจทั้งนางศกุนตลาและท้าวทฤษณต์ และเอาใจช่วยให้นางศกุนตลาพ้นค่าสาวในองค์ต่อไป^๑

ฝ่ายท้าวทฤษณต์ เมื่อจำเหตุการณ์ทั้งหมดได้ก็คลุ้มคลั่งถึงแต่นาง ดังคำประพันธ์ในตอนที่ 2 องค์ที่ 2 ฉากที่ 2 ดังนี้

๑ โธ่ศกุนตลาเมียชวีญ	ยิ่งกว่าชีวันเสนาหา
เสียดรวงรักสมัคสมานมา	ควรหรือพี่ชาลิมนองค์
ชรสรมณีร้ายหมายรังแก	จึงตลใจให้แลพะวงหลง
แกล้งทำให้ลิมโถมขง	งวงงงเหมือนหลับสนิทนอน
ปานนี้เทวีจะอยู่ไหน	ใครจะพิทักษ์ดวงสมร
ถายู่กลางป่าพนาตร	ลกอ่อนอ้างว้างอยู่กลางไพร
ถาว่ากลยาจะโกรธพี่	เจ้าหลบลิไปซ่อนอยู่ไหน
พี่ลิร้อนเหลือใจ	ราวไฟเผาผลาญปานตาสี ^๒

(หน้า 197)

^๑ องค์ประกอบดังกล่าวเป็นภาวะที่ติดกับศฤงคารรสในช่วงต้นเพื่อแสดงความขัดแย้งที่รุนแรงทำให้เกิดความหลงกรส ทำให้เนื้อเรื่องสนุกสนานยิ่งขึ้น

^๒ ตรงกันทุกสำนวน เว้นแต่สำนวนที่ 1 เป็นบทเจรจาของท้าวทฤษณต์ ประดุจผู้มีอาการคลุ้มคลั่ง คิดว่านางก้านลิเป็นนางศกุนตลาจึงเรียกมาเชยชม พอรู้ว่าไม่ใช่ก็บริภาษนางเหล่านั้น

ความพลัดพรากในครั้งนี้นี้สร้างความสะดวก

ใจแก่ท้าวทฤษณันต์เป็นอย่างสูง เพราะพระองค์คิดว่าพระองค์ได้ทำร้ายและทำลายคนรักและความรักของพระองค์ การคร่ำครวญรำพึงรำพันจึงแสดงถึงความทุกข์เวทนาสาหัส ดังจะวิเคราะห์ต่อไป

บทที่ 1 เริ่มต้นวรรค ว่า "โอ" แสดงความอาลัยห่วงใยคิดถึง "ศกุนตลาเมียชวีณ ยิ่งกว่าชีวันเสนาหา" ความรักที่ท้าวทฤษณันต์มีต่อนางยิ่งชีวิตเช่นนี้ทำให้เข้าใจได้ว่า ท้าวทฤษณันต์รู้สึกเสียใจเพียงใดที่พระองค์เป็นผู้กระทำให้นางศกุนตลาต้องผิดหวังชอกช้ำใจ "เสียแรง" ที่ได้รักกันมาอย่างแน่นแฟ้น เมื่ออธิบายเหตุผลไม่ได้จึงคิดไปว่าอาจเป็นเพราะอำนาจผีร้ายกลั่นแกล้ง ดังกล่าวในบทที่ 2 บทที่ 3 เวลาผ่านไปเนิ่นนาน ทำให้ปรารถนาจะรู้ว่า "ปานนี้เทวีจะอยู่ไหน ใครจะพิทักษ์ดวงสมร ถ้าอยู่กลางป่าพนาดร ออก่อนอ้างว้างอยู่กลางไพร" ความรู้สึกเช่นนี้เป็นความห่วงหาอาทร เพราะรู้ว่านางไม่ได้มีอำนาจ ทรัพย์และบริวารเพียงใดเลย

บทที่ 4 ความไม่รู้แน่ทำให้ท้าวทฤษณันต์ตั้งคำถามไปอีกว่า "ถ้าว่ากัลยาจะโกรธพี่" เมื่อนึกถึงจุดนี้จึงกังวลว่า "เจ้าหลบหนีไปซ่อนอยู่ไหน" ในเวลาเดียวกันก็พูดเหมือนจะให้นางได้รับรู้ว่า "พี่นี้ลึร้อนเหลือใจ ราวไฟเผาผลาญปานตาย" ต่อจากนั้นก็มีการท้อใจประจบว่า ท้าวทฤษณันต์ยังได้มองดูหนทางที่ชาวประมงพบในท้องปลาก็ยิ่งร้อนรุ่มกลุ้มใจจน "คลั่งคลุ้มกลุ้มกมล ผุดลุกจากเตียงไปเมียงมอง ทั้งในห้องนอกห้องทุกแห่งหน" (หน้า 198) และเมื่อเห็นนางกำนัลที่หนึ่งเฝ้าก็พาลกริ้วไล่ตี มีคำบรรยายในวงเล็บว่า "(...ท้าวทฤษณันต์เท่ชวคั่นคว่าหานางกำนัลไปชมเชย, โดยสำคัญว่าเป็นศกุนตลา, แล้วภายหลังกริ้ว, หว่าพากันมาล้อบ้าง, ว่าหึงส์หวงแกล้งเลานางศกุนตลาไปซ่อนไว้บ้าง. ในที่สุดไล่ตีนางกำนัล...)" (หน้า 198) การคร่ำครวญและการแสดงปฏิกิริยาเหล่านี้เป็นอนุภาวะที่ทำให้ผู้เสพรู้สึกสงสารและเห็นใจในตัวท้าวทฤษณันต์ผู้คิดถึงนางและรักนางมากจนถึงแก่คลุ้มคลั่ง

อย่างไรก็ตาม การพาลโกรธไล่ตีนางกำนัล

นี้เป็นสิ่งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเติมเข้าไปตามขนบ
บทละครนอก ดังที่ปรากฏในเรื่อง สังข์ทอง ไกรทอง พระราชนิพนธ์ ใน
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย สันนิษฐานว่าพระบาทสมเด็จพระ-
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะสร้างความสนุกสนานให้เข้ากับ
รสนิยมของผู้เสพส่วนใหญ่ซึ่งเป็นสามัญชน อันอาจเป็นเหตุอีกประการหนึ่งที่จะ
โน้มน้าให้หันกลับมานิยมวรรณกรรมร้อยกรอง พฤติกรรมของท้าวทฤษัณต์อาจทำให้
ผู้เสพเข้าใจถึงความรุนแรงของความเสียใจ แต่ในขณะที่เดิวก่อนทำให้ผู้เสพ
รู้สึกผิดหวังกับบุคลิกภาพที่เปลี่ยนไปในทางลบ และดูจะไม่กลมกลืนกับพฤติกรรม
ในช่วงต้น

1.3.2 ความรักของผู้ที่ได้อยู่ด้วยกัน

บทละครแสดงรติภาวะ เมื่อตัวละครได้อยู่ด้วยกันเพียง
2 ช่วงคือ เมื่อตัวละครทั้งสองต่างสวาทรักต่อกันก็ได้วิวาทแบบคนธรรพ์และ
อยู่ร่วมกันเพียงคืนเดียว มาพบกันอีกครั้งในกรุงหัสติน ท้าวทฤษัณต์จำนางไม่ได้
เพราะนางศกุนตลาต้องคำสาป ทั้งสองจึงต้องพรางจากกันอีก และพบกันอีก
ครั้งในฉากสุดท้าย ดังนั้นศกุนตลาที่จะเกิดแก่ผู้เสพจากรติภาวะของผู้ที่ได้
อยู่ด้วยกันก็ปรากฏในตอนคนธรรพ์วิวาท และในฉากสุดท้าย ดังรายละเอียด
ในตอนที่ 1 องก์ที่ 2 ฉากที่ 3 เป็นฉากสวนดอกไม้ทั้งสองพระองค์เจรจากัน
ด้วยความรัก ท้าวทฤษัณต์อ่อนวอนขอให้นางยอมวิวาทแบบคนธรรพ์ พระบาท-
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์บทอัศจรรย์ เพื่อแสดง
อนุภาวะที่แสดงรติภาวะของตัวละคร ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

๑ คลึงเกล้าเกล้าโลมโฉมยง   อิงองค์กรกอดยอดสงสาร
เหมือนแมลงภู่มุมพุงายาน   รักสำราญทรายทรวงดวงกลม

ลมพัดกลืนผกามาแล้ว
มาลินีน้ำใสไหลวน

ฟ้ารั่วโปรยปรายดังฝอยฝน
ทั่วทั้งสากลภินันต์¹

(หน้า 173)

ศกุนตลา เป็นบทพระราชนิพนธ์เพียงเรื่องเดียวใน 4 เรื่องที่วิจัย ที่มีบทอัครวรรย นับว่าต่างจากขนบละครนาฏกะของสันสกฤต ดังกล่าวแล้วในบทที่ 3 บทอัครวรรยในเรื่อง ศกุนตลา ทรงใช้สัมผัสอักษรอย่างไพเราะ มีความเปรียบตามอย่างขนบวรรณคดีไทยอย่างอ่อนหวานสุภาพให้ "แมลงมู่" คือชาย และ "บุหงา" คือหญิง ที่ประจักษ์ในรส "รักสรวานทราบทรวงดวงกลม" การใช้เสียง /ช/ เป็นเสียงพยัญชนะต้น ซึ่งเป็นเสียงเสียดแทรกให้ความรู้สึกถึงความเคลื่อนไหวที่แผ่ซ่านก่อให้เกิดความปิติยินดี การใช้ฉากในเชิงสัญลักษณ์ คือความเคลื่อนไหวของธรรมชาติ เช่น ลมพัด, ฟ้ารั่ว, น้ำใส, ไหลวน ทำให้ผู้เสพรู้ถึงความสุขสมหวังของตัวละคร

อีกช่วงหนึ่งคือ ตอนที่ 2 องก์ที่ 2 ฉากที่ 4 เป็นฉากสวนสำนักพระเทพบิดร เมื่อทฤษัณฑ์รบชนะยักษ์กาลเนมิ พระอภิติไฉฉุนางศกุนตลากับภรตกุมารออกมา "...ศกุนตลากับทฤษัณฑ์ต่างตกตลิ่งอยู่คู่ 1 แล้วนางจึงเข้าไปหาผิว..." (หน้า 201) การตกตลิ่งของตัวละครทั้งสองแสดงถึงความตกใจด้วยไม่คาดคิดว่าจะได้พบกันในวันนี้ การที่นางเดินเข้าไปหาท้าวทฤษัณฑ์บ่งบอกถึงความจงรักภักดีไม่เสื่อมคลาย และไม่ถือโกรธ ฝ่ายทฤษัณฑ์ก็ตั้งใจจึงนักรกล่าวแก่พระเทพบิดรว่า "อันพระกรุณาพระบิดร ดุจมหาสาครอันกว้างใหญ่" (หน้า 201) การกล่าวเช่นนี้ย่อมสะท้อนให้เห็นว่าการได้พบนางศกุนตลาเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่และสำคัญยิ่งสำหรับพระองค์ ฉากนี้เป็นจุดยุติของ

¹ ตรงกันทุกสำนวน

ความทุกข์ร้อนเศร้าหมองทั้งปวง กุชยันทได้สารภาพลงโทษตัวเองว่า "อัน
 ตูข้าชั่วช้าเสียเหลือใจ เมื่อพบนางจึงมิได้รู้จักนาง จนภายหลังเห็นแหวนให้
 แทนรัก จึงซังกนิกได้ใจหม่นหมอง แต่นั้นตั้งแต่คณิงถึงนวลนาง บ่ได้ว่างเว้น
 เสียตายพายน้ำตา" (หน้า 201) คำกราบทูลนี้อาจจะไม่สมเหตุผลนัก
 ที่กุชยันทไม่ได้เดินรณเสาะหานางด้วยตนเอง แต่อาจเป็นเพราะข้อจำกัดของ
 การแสดงละคร ความประทับใจในวิถีภาวะของตัวละครที่จะสร้างศฤงคารรส
 คูรวบรัดเกินไป ตัวละครไม่มีโอกาสได้กล่าวความในใจแก่กัน อย่างในตอนที่
 รักยังไม่สมหวังซึ่งให้ศฤงคารรสเด่นที่สุด

1.4 กลวิธีการดำเนินเรื่อง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้กลวิธีการดำเนิน-
 เรื่อง ศกุนตลา 4 ประการ คือ 1) บทร้องบทเจรจาและบทพากย์¹ 2) การ
 ลำดับเหตุการณ์ 3) การเปิด-ปิดเรื่อง 4) ฉาก ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.4.1 บทร้องบทเจรจาและบทพากย์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราช-
 นิพนธ์เป็นบทละครร้อง แบบละครดึกดำบรรพ์ จึงไม่ปรากฏตัวผู้เล่าในเนื้อเรื่อง
 ผู้เสพจะเข้าใจความรู้สึกนึกคิดและเหตุผลของพฤติกรรมและเหตุผลของพฤติกรรม
 จากบทร้องบทเจรจาและบทพากย์ของตัวละคร และบทบรรยายจาก "คนเสียง"
 ทรงใช้คำประพันธ์ทั้งร้อยกรองและร้อยแก้ว ร้อยกรองใช้ในบทร้อง บทพากย์

¹ หมายถึง "คำกล่าวเรื่องราวเป็นทำนองเมื่อเวลาแสดงโขน
 หรือหนังใหญ่..." (พจนานุกรม, 2525 : 453) การใช้บทพากย์ในบทละคร
 นี้แสดงว่าได้มีการใช้ท่วงทำนองบทพากย์เข้ามาประสมประสานกับการเล่น-
 ละครด้วย

ส่วนร้อยแก้วใช้ในบทเจรจาและในการบรรยายฉาก อาทิปกริยาของตัวละคร และบรรยายวิธีการขั้นตอนการแสดง สำหรับผู้จัดแสดงและผู้อ่าน โดยใช้ เครื่องหมายวงเล็บกำกับ ส่วนผู้ชมก็จะได้เห็นการแสดงโดยไม่มีบทบรรยาย ทรงใช้บทร้องบทเจรจาและบทพากย์ในการเล่าเรื่องโดยวิธีต่อไปนี้

1.4.1.1 ตัวละครร้องโต้ตอบกัน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้วิธีนี้ เพื่อให้ผู้เสพรับรู้เรื่องราวต่างๆ รวมทั้งอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด ของตัวละคร ในการร้องโต้ตอบกันทรงใช้กลอนบทละครเป็นคำประพันธ์ใน 2 ลักษณะ คือ ตัวละครสองตัวร้องโต้ตอบต่างบทร้องกัน และตัวละครตั้งแต่ สองตัวร้องโต้ตอบในบทร้องเดียวกัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ก. ตัวละครสองตัวร้องโต้ตอบต่างบท ร้องกัน เป็นกลวิธีที่ใช้เป็นส่วนใหญ่ ดังตัวอย่างที่ได้วิเคราะห์มาแล้วใน ข้อ 1.3.1.1

ข. ตัวละครตั้งแต่สองตัวร้องโต้ตอบ ในบทร้องเดียวกัน ดังคำประพันธ์ในตอนที่ 1 องค์ที่ 2 ฉากที่ 1 เป็นบทร้อง ของนางผีเสื้อและกำนัล ซึ่งร้องล้อนางศกุนตลาหลังจากที่นางศกุนตลา ร้อง ชมธรรมชาติ ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

บิยวาท	๑ นี่แน่แม่เฒ่าๆ หล่อนรู้ไหม ว่าเหตุใดมิ่งมิตรกนิษฐา จึงได้ร้องล้าเล่นเช่นร้องมา
กำนัล	จงเล่าไปเถิดเจ้าอย่าอำพราง
บิยวาท	หล่อนคงนึกในใจแปนแม่มนั้น ว่านี่ยามวสันต์ฟ้าสว่าง ดูบุบผายังวิวาทกันได้พลาง ไฉนเล่าตัวนางจะร้างรัก

อนุสุชา

จริงละหล่อนข้างสุนทรวอนว่า

ก่านัล

จริงเจ้าข้าควรเห็นเปนเหมาะหนัก¹

(หน้า 159)

บทร้องโต้ตอบในลักษณะนี้คล้ายกับ

เป็นการแนะนำเรื่องและช่วยให้บรรยากาศในท้องเรื่องสนุกสนานมีชีวิตชีวาเหมาะที่จะให้พระเอกและนางเอกพบเจอกัน นอกจากนี้ยังมีบทร้องของนางอนุสุชา ศกุนตลาและปิยวาท ในขณะที่นางทั้งสามพบกับวาทุษยันต์ๆ ถ้ามองชื่อของนางศกุนตลา นางทั้งสามจึงมีบทร้องแสดงความรู้สึกในขณะนั้น ดังที่ได้กล่าวแล้วในข้อ 1.2.1.1

1.4.1.2 ตัวละครรำพึงรำพันความรู้สึก

การรำพึงความรู้สึกของตัวละคร แบ่งได้

2 ลักษณะ คือ รำพึงรำพันกับตัวเอง และรำพึงรำพันกับตัวละครอื่น ทั้ง 2 วิธี ทำให้ผู้เสพรับรู้ความรู้สึกของตัวละครได้ดี เพราะเป็นการเน้นความรู้สึกของผู้รำพึงอย่างเด่นชัด ดังเช่น เมื่อท้าวทุษยันต์ทอดพระเนตรเห็นนางศกุนตลา ก็เอ่ยรำพึงรำพันถึงความงามของนาง ทำให้ผู้เสพรับรู้วาท้าวทุษยันต์มีจิตปฏิพัทธ์ต่อนางในทันทีที่เห็น ดังได้วิเคราะห์แล้วในข้อ 1.3.1.1

---

¹ ส่วนวนที่ 1 และ 2 ไม่มี ส่วนวนที่ 3 ตรงกับส่วนวนที่ 4 ส่วนวนที่ 1 และ 2 เป็นบทเจรจาตั้งนี้ "(ปิยวาท พี่เลี้ยง) นี่แน่ะหล่อนรู้ไหม ว่าเหตุไรศกุนตลาจึงร้องล่ำเล่นเช่นนั้น (อนุสุชา พี่เลี้ยง) ทำไมเล่าจะ (ปิยวาท) หล่อนนึกอยู่ในใจ ว่านี่เปนขามวสันต์อันเปนฤดูน่ายินดี ดูแต่ดอกไม้มียังมีวิวาทกันได้ เหตุไฉนตัวหล่อนเองจะไม่ได้พบได้เห็นคู่รักร่วมใจ" (หน้า 5-6, 36) และมีใจความตรงกับฉบับกาลิทาส

1.4.1.3 ตัวละครหลายตัวร่วมกันร้องบทอาบ้ำน้ำแต่งตัว

บทหยอกเข้า และบทถวายพระพร

กลวิธีให้ตัวละครหลายตัวร่วมกันร้องบทอาบ้ำน้ำแต่งตัว อันเป็นขนบในบทละครไทยเช่นนี้มีปรากฏ 2 ครั้งคือ ครั้งแรกเมื่อเหล่าพราหมณ์ศิษย์พระกัณโศกลงใจจะไปเข้าเฝ้าท้าวทฤษัณต์เพื่อถวายอาศรมให้ทรงครองเพื่อให้ปีศาจเกรงกลัวไม่กล้ามารบกวน ก็มีบทร้องแต่งตัวของพราหมณ์ครั้งที่สอง เมื่อนางโคตมีสิ่งให้พี่เลี้ยงทั้งสองและนางกำนัลช่วยกันแต่งตัวนางศกุนตลาเพื่อเข้าเฝ้าท้าวทฤษัณต์ ณ กรุงหัสติน ก็มีบทร้องของอนุสุยา กับนางกำนัลทั้งหลาย ในที่นี้จะกล่าวถึงบทร้องครั้งหลังนี้

๑ ชำระสระสนานสำราญองค์	ตัดสีโฉมของผ่องจวี
สุคนธ์ทาลูบไล้อินทรี	หอมกลิ่นมาลีที่ปรุ่ยน
จัดแต่ง เกศาดกาศแซม	ผัดหน้านชล่มด้วยแป้งปน
อัญชันทาควันถมุล	ไครยลก็ย้อมพิจใจ
นุ่งผ้ายกทองผ่องพรรณ	ซึ่งนางฟ้าจัดสรรเอามาให้
ห่มผ้าปักทองผ่องอุไร	วิไลยเหมือนอย่างนางฟ้า ¹

(หน้า 180)

บทร้องนี้เป็นการสร้างบรรยากาศให้รื่นเริง

ภายหลังความเศร้าหมองของนางศกุนตลา เป็นการสร้างบรรยากาศที่สอดคล้องกับความคาดหวังในความสุขที่นางศกุนตลาจะได้รับเมื่อได้พบพระสวามีดังปรารถนา แต่แล้วความคาดหวังกลับพังทลายลง เมื่อท้าวทฤษัณต์ปฏิเสธความสัมพันธ์อย่างไม่เหลือเชื้อไข และประณามนางอย่างรุนแรง

¹ ตรงกันทุกสำนวน อาจสังเกตได้ว่านางศกุนตลาแต่งกายอย่างสตรีไทยในราชสำนัก

ศกุนตลา (3) ๑ อ่อน่าเสียดายนึกหรือเออใครเล่าที่หาญกล้า
 พุดเสียงจ้อขๆ ตอบถ้อยผู้ช้ำสพุดพลงช้มีายนัยตา
 ราวกับหญิงงามเมืองปราดเป็รื่องนักรหนา
 ช้างพุดช่างจาเสียดจริงเออ¹

(หน้า 163-164)

เพลงปรบไก่อ่บทนี้ ใช้ถ้อยคำง่าขๆ ตาม
 ลักษณะของเพลงพื้นบ้าน² พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือก
 ใช้เพื่อให้เข้ากับตัวละครซึ่งมีพื้นเพเป็นชาวป่า ใช้ภาษาตรงไปตรงมา ไม่มี
 ศัพท์ยาก เพลงบทนี้ ยั่วเข้าที่นางศกุนตลาใจลอยเหม่อมองตามท้าวทษยันต์
 ผู้เสพสามารถรับรู้ความรู้สึกและปฏิกิริยาของนางศกุนตลาว่ามีใจปฏิกัณฑ์ต่อ
 ทษยันต์เช่นกัน เพราะบทละครมีแต่บทละครร้องรำฟิงของท้าวทษยันต์ฝ่ายเดียว
 การยั่วเข้าของพี่เลี้ยงช่วยกระตุ้นให้ผู้เสพคาดหมายว่าท้าวทษยันต์จะสมรัก
 หรือไม่ บทยั่วเข้านี้ได้ส่งผลต่อเนื่องมาเป็นบทร้องโต้ตอบระหว่างนางศกุนตลา
 กับพี่เลี้ยง ซึ่งแสดงว่านางรักษาท่าทีและพยายามปกปิดความในใจ

1.4.1.4 ตัวละครร้องบทชมธรรมชาติ

ตอนที่ 1 องก์ที่ 2 ฉากที่ 1 ในขณะที่

ทษยันต์แฝงองค์อยู่ นางศกุนตลาและเหล่าพี่เลี้ยงนางกำนัล กำลังอยู่ในสวน
 ดอกไม้ เมื่อทษยันต์ร้องบทชมโฉมจบลง นางศกุนตลาร้องบทชมธรรมชาติดังนี้

¹ มีเฉพาะสำนวนที่ 4 และบททยอกล้อเช่นนั้นไม่ปรากฏในศกุนตลา
 ฉบับกาลิการส

² เพลงปรบไก่อ่ เป็น "เพลงพื้นเมืองอย่างหนึ่ง ใช้ตบมือเป็นจังหวะ
 และว่าแก้กันอย่างเพลงจ้อข" (พจนานุกรม, 2525 : 491)

รื่นๆ ขึ้นกลิ่นมัลลิกา	หอมขึ้นนาคาเกษมสันต์
รื่นๆ สุรภินสมกัน	กลิ่นสดันท์เย็นเจ้าข้าใจ
เรื้อยๆ ลมพัดมาอ่อนๆ	โชยกลิ่นเกษรเข้ามาใกล้
เรื้อยๆ รสเร้าเข้าฤทัย	พาให้ปลื้มเปรมฤดี
งามเอียบบุปผาชาติสะอาดครัน	ถึงยามวสันต์เปล่งศรี
ต่างสุขเกษมเปรมปรีดิ์	ประหนึ่งจะมีกิจวิวาท ^๑

(หน้า 159)

บทชมธรรมชาติแสดงบรรยากาศอันหอมสดชื่นไปด้วยกลิ่นของดอกไม้นานาพรรณที่ต่างพากันแบ่งบานงามสะพรั่งใน "วสันตฤดู"^๒ ในขณะที่สายลมโชยเบาๆ นางศกุนตลา รู้สึกว่าดอกไม้เหล่านี้ ต่างมีความสุขและยินดี ดังว่า "จะมีกิจวิวาท" บทร้องนี้ไพเราะด้วยเสียงสัมผัสประกอบด้วยคำเป็นเป็นส่วนใหญ่ เป็นเสียงที่ทำให้ความรู้สึกอ่อนหวานละมุนละไม การใช้เสียงรวเป็นพยัญชนะต้น ในคำซ้ำที่ต้นวรรคคือ รื่นๆ เรื้อยๆ สื่อความสดชื่น กระปรี้กระเปร่า แต่ไม่เร่าร้อน จากเหล่านี้ล้วนเป็นวิภาวะที่ก่อให้เกิดฤติภาวะทั้งสิ้น

นอกจากนี้ในตอนที 1 องค์ที่ 1 ฉากที่ 1 มีบทท้าวทฤษณันต์ชมธรรมชาติยามเช้าและในฉากที่ 2 นายสารถิของท้าวทฤษณันต์ชมทวารง ทำให้ผู้เสพเข้าใจความรู้สึกของท้าวทฤษณันต์ว่าเหตุใดทวารงจึงล่อใจให้ท้าวทฤษณันต์ติดตามมาจนได้พบนางศกุนตลา

^๑ ตรงกันทุกสำนวน ยกเว้นวรรคสุดท้ายของสำนวนที่ 1 และ 2 มีใจความว่า "ประหนึ่งว่ามีกิจวิวาท"

^๒ วสันตฤดู หมายถึง "ฤดูใบไม้ผลิ" (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2507 : 149)

1.4.1.5 ตัวผู้ร้องไม่ใช่ตัวละครแต่เป็น "คนเสียง"

ร้องอยู่ในโรง

การให้ "คนเสียง" ร้องอยู่ในโรงนี้ มีปรากฏ 5 ครั้ง คือ ครั้งที่ 1 ในตอนที่ 1 องค์กรที่ 1 ฉากที่ 1 เป็นการเริ่มต้นเรื่องโดยคนเสียงร้องบรรยายถึงท้าวทุษย์นั้ว่าต้นจากนิทราในป่าที่ได้ล่าเนื้อมาหลายวัน บทร้องบรรยายนี้มีก่อนเปิดม่านและก่อนที่ท้าวทุษย์นั้จะปรากฏในฉากครั้งที่ 2 ในตอนที่ 1 องค์กรที่ 2 ฉากที่ 2 เป็นบทอัศจรรย์บอกความสัมพันธ์อันลึกซึ้งของตัวละคร (ดังได้วิเคราะห์แล้วในข้อ 1.3.2) ครั้งที่ 3 และ 4 ในตอนที่ 2 องค์กรที่ 2 ฉากที่ 2 ครั้งที่ 3 คนเสียงร้องบรรยายสั้นๆ เพียง 1 บทกลอนว่าท้าวทุษย์นั้พิศขำมรงค์แล้วโศกาลัย ต่อจากนั้นเป็นบทท้าวทุษย์นั้ร้องรำพันถึงศกุนตลา ครั้งที่ 4 พรรณนาถึงปฏิกิริยาทางอารมณ์ตลอดจนอาการปฏิกิริยาของท้าวทุษย์นั้ และครั้งที่ 5 ปรากฏในตอนที่ 2 องค์กรที่ 2 ฉากที่ 3 เป็นบทชมรถ ชมธรรมชาติ และบรรยายให้ผู้เสพรำว่าท้าวทุษย์นั้สามารถปราบอสูรกาลเนมิได้สำเร็จ เป็นบทที่แสดงถึงความยิ่งใหญ่แก่กล้าสามารถของท้าวทุษย์นั้

อาจตั้งข้อสงสัยได้ว่าบทร้องในลักษณะ

เช่นนี้เหมือนกับบทบรรยายอาการปฏิกิริยาและความรู้สึกนึกคิดอย่างละครรำทุกประการ ทั้งนี้เพราะพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรับบทละครร้องแบบดึกดำบรรพ์มาจากบทละครรำ บทละครร้องแบบดึกดำบรรพ์ของพระองค์จึงแตกต่างจาก ทนบทละครร้องแบบดึกดำบรรพ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ที่ไม่มีบทบรรยาย การปรับจากบทละครรำเป็นบทละครร้อง¹ โดยทรงตัดบทบรรยายออก 46 ครั้ง คิดเป็นร้อยละได้ถึง

¹ เปรียบเฉพาะส่วนวันที่ 2 กับส่วนวันที่ 4 เท่านั้น บทละครรำมีบทบรรยาย 55 ครั้ง บทละครร้องแบบดึกดำบรรพ์มีบทบรรยาย 9 ครั้ง

87 กวา ซึ่งกล่าวได้ว่าทรงตัดออกมาก ทั้งนี้เพื่อให้สามารถแสดงได้กระชับ เข้ากับยุคสมัย (ดังได้กล่าวแล้วในบทที่ 3) การที่มีบทบรรยายปรากฏอยู่ อาจจะเป็นเนื่องจากเรื่องมิได้ดำเนินตามปกติ การบรรยายจะทำให้ผู้เสพเข้าใจ และรับรู้เรื่องราวตลอดจนอารมณ์ความรู้สึกของตัวละครได้ง่ายและเนื้อเรื่อง รวบรวมรัดยั้งขึ้น นอกจากนี้เหตุการณ์บางเหตุการณ์ไม่สะดวกที่จะให้ตัวละครเป็นผู้ร้องหรือแสดงท่าทีประกอบ จึงทรงปรับให้คนเสียงร้องอยู่ในโรง 5 ครั้ง อีก 4 ครั้ง ยังทรงให้ตัวละครร้องเอง ได้แก่ บทชมธรรมชาตินยามเช้าของ ท้าวทฤษณันต์ บทชมกวางของนายสารถิ บทชมอาศรมของพระกัณเฑาะโดยท้าว ทฤษณันต์ และบทแต่งตัวนางศกุนตลา การให้คนร้องเสียงอยู่ในโรงทั้ง 5 ครั้ง ล้วนมีความเหมาะสมและเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างรสอย่างมีศิลปะ

1.4.1.6. บทเจรจา

บทเจรจาเป็นบทสำคัญที่ทำให้ผู้เสพรับรู้ อารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด อากัปกิริยา ตลอดจนรูปลักษณ์นิสัยของตัวละคร พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้คำประพันธ์หลายชนิดในบท เจาจา ทรงใช้กลอนบทละครเป็นบทเจรจามากที่สุด นอกจากนั้นเป็นกาพย์ฉับบึง กาพย์ยานี ๖ ชั้น และร้อยแก้ว ดังรายละเอียดต่อไปนี้

กาพย์ฉับบึง ใช้ในตอนที่ 1 องค์ที่ 1

ฉกที่ 3 เป็นบทสนทนาระหว่างฤทธิกับท้าวทฤษณันต์ การใช้กาพย์ฉับบึงซึ่งมีฉลา จังหวะที่กระชับ บทหนึ่งมี 16 คำ แบ่งเป็น 6-4-6 จึงเหมาะที่จะเป็นบท เจาจาของฤทธิกับท้าวทฤษณันต์ ทั้งนี้เพราะฤทธิได้ห้ามท้าวทฤษณันต์ชิงกวางตัวงาม ที่วังหน้าเข้ามาในเขตอาศรม การร้องห้ามจึงควรใช้คำประพันธ์ที่มีจังหวะกระชับ เพื่อความรวดเร็วทันการณ์ นอกจากนี้การใช้กาพย์ฉับบึงเหมาะสำหรับเป็นบท สนทนาโต้ตอบเพื่อบรรยายเหตุการณ์อันเป็นการแนะนำให้รู้จักตัวละคร ดัง ตัวอย่างคำประพันธ์เมื่อ ฤทธิ ห้ามท้าวทฤษณันต์ชิงกวาง ดังนี้

ฤทธิ ๑ มหาบพิตรอิศรา โปรดเถิดเจ้าข้า ออย่า! ออย่า! ข้าขอเสียดี!
อันกวางนี้ไซ้รู้ได้หนี มาจนถึงที่ มันเคยได้พึงพานัก

ถ้าแม้พระองค์ทรงศักดิ์ แผลงศรมาปัก มฤคอันน้อยตัวนี้
ก็เหมือนทรงวางอัครี บอนกองสำลี จะไหม้ในชั่วพริบตา

(หน้า 154)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้เสียงยาวในท้าววรรคที่ 1 และ 2 ของบทที่ 1 ซึ่งสอดคล้องกับเนื้อหา ที่แสดงการขอร้องอย่างรีบด่วน ที่ว่าที่นั่นเป็นถิ่นที่กว้างเคยได้ "ฟังพ่านัก" หมายถึงที่อื่นเป็นเขตปลอดจากการเบียดเบียน การเปรียบชีวิตกว้างเหมือน "กองสำลี" บ่งบอกถึงความบริสุทธิ์ ปราศจากพิษภัยใดๆ ถ้อยคำของฤๅษีคล้าย กับจะเตือนสติว่า แล้วจะมีประโยชน์อื่นใดที่ท้าวทฤษณันต์จะฆ่ากว้างที่บริสุทธิ์ ให้ตายไป "ในชั่วพริบตา" ในขณะที่พระองค์กำลังยืนอยู่บนพื้นดินที่ได้ชื่อว่าเป็น ที่ "ฟังพ่านัก" ของกว้างตัวนั้น ส่วนการเปรียบเทียบการแผลงศรเหมือนการ "วางอัครี" ก็มีนัยบ่งบอกถึงไฟที่มีอำนาจทำลายล้างอาจเป็นไฟโทสะและโมหะ ก็ได้

ภาพยักษิณี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ภาพยักษิณี จำนวน 2 ครั้ง คือในตอนที่ 1 องก์ที่ 1 ฉากที่ 3 เป็นบทเจรจาของฤๅษีกล่าวอำนวยพรแก่ท้าวทฤษณันต์ที่งดเว้นไม่ยิงกว้าง และ ในตอนที่ 2 องก์ที่ 1 ฉากที่ 1 เป็นคำสาปของทุรวาสที่นางอนุสุยาเล่าสทอดให้ โศดมีฟัง ในที่นี้จะยกบทหลังมากล่าว คำสาปของทุรวาสรุนแรงเหมาะสมกับ ลักษณะนิสัยอัน "เจี๊ยะจุน" ดังคำประพันธ์ต่อไปนี้

๑ สาวงามหยามบังอาจ	ประมาทคนเช่นตัวกู
ปล่อยให้มาสินอยู่	บ่มีออกมาต้อนรับ
กุลีเปนนักบุญ	สิริสุนทราสรรพ
สมควรจะได้รับ	ความเคารพนบประนอม
ภาสุจะทอดทิ้ง	ก็จะการประจุม

ปล่อยใจใฝ่อารมณ์	รำพึงถึงแต่ผู้ชาย
ตั้งนี้กุสาปสุ	ขอให้ผู้มาตร์หมาย
เลิกคิดถึงโฉมฉาย	และลิมมิตรตั้งปลิดทิ้ง
จะกล่าวเตือนสักปานใด	อย่าจำได้เลยสักสิ่ง
จงลิมสมรมิ่ง	มิตรระหมัด ณ ปางหลัง
เหมือนนักรักราเมา	นิทระต้นชันจ้งจ้ง
ลิมพะจะนาท้ง	หมดที่กล่าวยามเช้า ^๑

(หน้า 177)

บทสาปแช่งของทรวาส สามารถสื่ออารมณ์
 ฉุนเฉียวของทรวาสได้ดี มีพยัญชนะต้นเสียงระเบิด 71 พยางค์ คิดเป็นร้อยละ
 53.7 ของจำนวนพยางค์ทั้งหมด พยัญชนะต้นและท้ายเสียงระเบิดในคำตาย
 หลายคำ เช่น บังอาจ ประมาท ปลิด เหมาะสำหรับเป็นบทสาป ผู้ที่ "บังอาจ"
 ลบลู่ท่าน ปล่อยให้ท่านผู้เป็น "นักบุญ สิริสุนทรวิมล" ต้องยืนอยู่มิออกมา
 ต้อนรับ เพราะแม้แต่ "ปล่อยใจใฝ่อารมณ์ รำพึงถึงแต่ผู้ชาย" ความผิดที่
 ร้ายแรงนี้ จึงเหมาะสมกับการลงโทษที่รุนแรงขนาดที่สาปให้ผู้ที่ เป็น "ผู้ชาย"
 จง "เลิกคิดถึงโฉมฉาย ตั้งปลิดทิ้ง" นอกจากนี้เป็นคำสาปที่ใช้คำตรงไปตรงมา
 เช่น "ปล่อยใจ" "ปลิดทิ้ง" ยังมีความเปรียบว่าให้ชายผู้นั้นลืมนางเหมือน

^๑ ส่วนวันที่ 4 ตรงกับส่วนวันที่ 3 ส่วนส่วนวันที่ 1 เป็นบทเจรจา
 ของทรวาสเองมิได้ผ่านตัวละครตัวอื่น ส่วนวันที่ 2 เป็นรายดั่งนี้ "แม้เวลานี้
 มิงใฝ่ฝันถึงผู้ใด ผู้ที่ใจมิงมีวพะวงหลงรักอยู่ ณ บัดนี้ จงไม่เอาใจใส่ใฝ่ติดต่อ
 โยคีผู้ทรงพรตจนลิมหมด ซึ่งหน้าที่ต้อนรับแขกผู้แปลกมา ขอผู้นั้นจงลิมหน้าถึงแม้
 เห็นก็อย่าจำได้ เหมือนคนเมาสุราซึ่งพูดอะไรไว้เมื่อยามเมา รุ่งขึ้นเช้าสว่าง
 แล้วก็ลิมหมดจะนั้นเกิด" (หน้า 43)

นักเลงสุราที่หาขเมา ความเปรี๊ยะบั้นพังแปลกหูสำหรับคนไทย แต่เข้ากับแนวคิด
ว่าความรักเป็นความมัวเมาอย่างหนึ่ง¹ การต้องคำสาปของนางศกุนตลาเป็น
สิ่งสมเหตุสมผลเป็นอุปสรรคที่ซึ่งใหญ่สำหรับพิสูจน์ความมั่นคงในความรักในระยะ
ยาวของตัวเอกทั้งสอง

นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า-

เจ้าอยู่หัวทรงใช้กาพย์ยานีในบทพากย์² อันเป็นบทเจรจาของพระกัณเฑาะว์กล่าวแก่
พราหมณ์ผู้นำตัวนางศกุนตลาไปถวายท้าวทฤษณันต์ที่เมืองหัสติน อาจตั้งข้อสังเกต
ได้ว่าทรงใช้กาพย์ยานีเป็นบทเจรจาและบทพากย์สำหรับตัวละครที่เป็นพราหมณ์
เท่านั้น

ร้อยเป็นคำประพันธ์ที่ทรงใช้ในวงสั้นๆ

เช่น ในตอนที่ 1 องก์ที่ 1 ฉากที่ 3 เป็นบทเจรจาของท้าวทฤษณันต์กล่าวแก่
สารถิ จำนวน 1 บทสั้นๆ และในตอนที่ 1 องก์ที่ 2 ฉากที่ 3 เป็นบทสนทนา
ระหว่างท้าวทฤษณันต์กับอนนุสสา พี่เลี้ยงของนางศกุนตลาซึ่งกล่าวต้อนรับให้ท้าว
ทฤษณันต์สนทนากับนางศกุนตลา และพี่เลี้ยงทั้งสองก็เปิดโอกาสให้ตัวละครได้
สนปรารภในความรัก

ร้อยแก้ว ทรงใช้ร้อยแก้วเป็นบทเจรจาของ
ตัวละครที่เป็นนายทหารชั้นผู้น้อย และชาวบ้าน ในตอนที่ 2 องก์ที่ 2 ฉากที่ 1

¹ บทแห่งดังกล่าวมีส่วนหนึ่งที่ตรงกับ ศกุนตลา ฉบับกาลิทาส

² บทพากย์ คือ "คำกล่าวเรื่องราวเป็นทำนองเมื่อเวลาแสดง
โขนหรือหนังใหญ่ เป็นต้น" (พจนานุกรม, 2525 : 453) ในที่นี้คงจะให้
พระกัณเฑาะว์เป็นผู้เจรจาเอง แต่ใช้ท่วงทำนองอย่างบทพากย์ในการแสดงโขน

เพียงฉากเดียว ฉากนี้เป็นฉากที่มุ่งหาสยรส์ (รสขบขัน) เพื่อผ่อนคลายความ
เศร้าโศกของผู้เสฟ¹ และประการสำคัญเหตุการณ์ในฉากนี้เป็นเหตุที่ทำให้นาง
ศกุนตลาพ้นคำสาป ท้าวทฤษณันต์เห็นแหวนก็จำความหลังทั้งหมดได้ พระองค์จึง
เศร้าโศกถึงนาง การใช้ร้อยแก้วเป็นคำประพันธ์ในช่วงนี้เหมาะที่จะใช้ใน
การเจรจาโต้เถียงกันอย่างคนชาวบ้าน เพื่อสร้างหาสยรส์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงเลือกใช้บทร้อยและบทเจรจาได้เหมาะสมกับเนื้อหา ทรงเลือกใช้กลวิธี
นำเสนอที่เร้าความสนใจได้ดี สิ่งเหล่านี้มีผลต่อการเข้าถึงรติภาวะของตัวละคร

1.4.2 การลำดับเหตุการณ์

เหตุการณ์ในเรื่อง ศกุนตลา ส่วนใหญ่เรียงตามลำดับ
ปฏิทิน ประกอบด้วยการเล่าเรื่องย้อนหลังในบางครั้ง เพื่ออธิบายความเป็นมา
ของตัวละครและเพื่ออธิบายความเป็นมาของปัญหาที่เชื่อมโยงกับปัจจุบัน ทำให้
ผู้เสฟเข้าใจเรื่องได้ดียิ่งขึ้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
ให้ตัวละครเล่าเรื่องย้อนหลัง 2 ลักษณะ คือ ตัวละครเป็นผู้เล่าเรื่องราว
ของตัวละครตัวอื่น และตัวละครเป็นผู้เล่าเรื่องราวในอดีตของตนเอง ดัง
รายละเอียดต่อไปนี้

¹ ฉากก่อนและหลังฉากนี้แสดงภาวะโศก ดังนั้นการนำภาวะสนุก-
สนานและการแสดงเหตุการณ์ที่ทำให้ผู้เสฟเกิดความคาดหวังว่า ท้าวทฤษณันต์
จะต้องจำเหตุการณ์ระหว่างพระองค์กับนางศกุนตลาได้ อันมีผลต่อศกุนตลา
ที่ผู้เสฟจะได้รับกล่าวคือ ศกุนตลาจะเด่นกว่ากรณารส ทั้งนี้เพราะ "การ
พลัดพรากจากคนรักที่จะทำให้เกิดศกุนตลาได้จะต้องมี ความหวังที่จะได้กลับ
มาพบกันอยู่ด้วย มิฉะนั้นจะเปลี่ยนเป็นความทุกข์โศก และทำให้เกิดกรณารส
มากกว่า" (กุสุมา รัชมณี, 2530 : 121-122)"

1.4.2.1 ตัวละครเป็นผู้เล่าเรื่องราวของตัวละครอื่น กลวิธีให้ตัวละครเป็นผู้เล่าเรื่องของ

ตัวละครอื่นแก่ตัวละครด้วยกัน กลวิธีนี้ทำให้บทละครกระชับ เพราะไม่ต้องเริ่มต้นตั้งแต่เรื่องอดีต และไม่ต้องแสดงทุกๆ เหตุการณ์ การเล่าเรื่องเช่นนี้มีปรากฏ 5 ครั้ง ที่สำคัญได้แก่ ครั้งที่ 1 ตอนที่ 1 องก์ที่ 1 ฉากที่ 1 เมื่อห้ามท้าวทุษย์นัต์ไม่ให้ฆ่ากรางแล้ว ฤๅษีก็เล่าว่าตนอยู่ในอาศรมของพระกัณเฑาะ และได้กล่าวถึงนางศกุนตลาอย่างสั้นๆ ว่า "องค์พระมุนี ท่านเลี้ยงและรักชอใจ" และ "นางนั้นหมั้นเอาใจใส่ แก่ฝูงสัตว์ใน จังหวัดพินศพนาลี" แต่ไม่ได้ขยายความว่านางมีกำเนิดมาอย่างไร คำพูดนี้ชักจูงผู้เสพให้สนใจในตัวนางศกุนตลาและความเป็นมาของนาง ครั้งที่ 2 ตอนที่ 1 องก์ที่ 2 ฉากที่ 1 นางอนุสุชาเล่าประวัตินางศกุนตลาถวายท้าวทุษย์นัต์ เป็นการขยายความจากที่ฤๅษีพูดไว้ในองก์ที่ 1 ทำให้ท้าวทุษย์นัต์ชื่นชมในตัวนางยิ่งขึ้น ครั้งที่ 3 ในตอนที่ 2 องก์ที่ 1 ฉากที่ 1 อนุสุชาเล่าเหตุการณ์ที่ฤๅษีทูลทวงสาปนางศกุนตลาให้นางโคตมีฟัง ทำให้ผู้เสพพระทักใจว่านางจะต้องพบอุปสรรค ครั้งที่ 4 และ 5 ในตอนที่ 2 องก์ที่ 1 ฉากที่ 3 พรหมณ์ นางโคตมี และนางศกุนตลากล่าวทวนความหลังเมื่อครั้งที่ท้าวทุษย์นัต์เสด็จไปยังสำนักพระกัณเฑาะ เพื่อให้ท้าวทุษย์นัต์ระลึกถึงความสัมพันธ์อันลึกซึ้งระหว่างพระองค์กับนางศกุนตลา แต่ก็ต้องล้มเหลวเพราะอำนาจคำสาป และครั้งสุดท้ายโสมราทูลท้าวทุษย์นัต์ว่านางฟ้าได้รับตัวนางศกุนตลาไปแล้ว ผู้เสพและทุษย์นัต์ไม่เห็นเหตุการณ์นี้ เพราะไม่มีการแสดงบนเวที คำบอกเล่านี้ทำให้ผู้เสพคลายใจและทุษย์นัต์รู้สึกโล่งใจ

1.4.2.2 ตัวละครเป็นผู้เล่าเรื่องราวในอดีตของตนเอง กลวิธีการเล่าเรื่องย้อนหลังเช่นนี้ ทำให้ผู้เสพ

ได้รับรู้อารมณ์ ความรู้สึกนึกคิดของตัวละครได้ดี ตลอดจนทราบถึงลักษณะนิสัย

ของตัวละคร การเล่าเรื่องเช่นนี้ปรากฏ 3 ครั้ง ที่สำคัญได้แก่ ครั้งที่ 1 และ 2 ในตอนที่ 1 องก์ที่ 2 ฉากที่ 2 นางศกุนตลาพรรณนาความรู้สึกขณะแรกพบท้าวทฤษณันต์ให้พี่เลี้ยงทั้งสองฟัง และท้าวทฤษณันต์พรรณนาความรู้สึกของพระองค์ในขณะแรกเห็นนางศกุนตลาให้นางฟัง ครั้งที่ 3 ในตอนที่ 2 องก์ที่ 2 ฉากที่ 4 ท้าวทฤษณันต์ทูลพระเทพบิดรถึงความรู้สึกของพระองค์เมื่อจำเหตุการณ์ได้ว่านางศกุนตลาเป็นชายาของพระองค์จริง แต่ขณะนั้นนางได้จากพระองค์ไปแล้ว ผู้เสพจะรู้สึกซาบซึ้งในความรักของตัวละคร เมื่อได้รับรู้การเปิดเผยความรู้สึกของตัวละครด้วยตนเอง ดังได้วิเคราะห์ในข้อ 1.3

1.4.3 การเปิด-ปิดเรื่อง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปิดเรื่องขณะที่ท้าวทฤษณันต์บรรทมอยู่กลางป่า อันเป็นเวลาใกล้รุ่ง โดยให้คนเสียบรรยายจากในโรง แล้วจึงเปิดม่าน ท้าวทฤษณันต์ร้องบทชมธรรมชาติยามเข้าการเปิดเรื่องเช่นนี้แสดงบรรยายภาคที่สดใสสวยงาม อันมีผลให้ตัวละครมีอาการผ่อนคลายตาม มีการเปรียบเทียบความงามของ "แสงแดดเรือเรือเงาเวหา ดูคล้ายเหมือนแก้วกัญญา โสภานรกอรุณธรรม" (หน้า 151) การเปรียบเทียบเช่นนี้คล้ายกับเป็นการแนะนำว่าในไม่ช้าท้าวทฤษณันต์คงจะได้พบกับนางผู้งดงาม จึงเป็นการเปิดเรื่องที่น่าสนใจ ชวนให้ติดตาม

ศกุนตลา จบเรื่องลงอย่างมีความสุข เช่นเดียวกับเรื่อง พระนลคำหลวง และ สาวิตรี ปัญหาต่างๆ ได้คลี่คลายลงด้วยดี ท้าวทฤษณันต์ได้พบนางศกุนตลา ผู้ที่พระองค์รอคอยด้วยความทุกข์ระทมเป็นเวลา "หลายปี" (หน้า 199) พร้อมทั้งพบพระราชโอรส เทพบิดรและเทพมารดาประทานพรให้เหล่าคนธรรพ์ก็จับระบำถวายพระพร เป็นการจบเรื่องที่น่าประทับใจพอสมควร แม้ว่าจะรวบรัดไปบ้าง เป็นความสุขที่คุ้มค่าสำหรับการรอคอยด้วยดวงใจที่มั่นคง

1.4.4 ฉาก

ศกุนตลา มีฉาก 3 ฉาก ได้แก่ ฉากในป่า ฉากในนคร และฉากบนสวรรค์ ฉากในป่าเป็นฉากที่แสดงถึงความงดงามของธรรมชาติที่สงบร่มเย็นปราศจากภัยอันตราย มีฉากในป่าถึง 8 ฉาก ได้แก่ ฉากที่ 1 ในป่าใต้ต้นไทรย้อย เป็นฉากที่ท้าวทฤษัณฑ์บรรทม ฉากที่ 2 ชายทุ่ง ท้าวทฤษัณฑ์พบกวาง ฉากที่ 3 ชายป่าใกล้อาศรมพระกัณเฑาะ ท้าวทฤษัณฑ์ตามล่ากวางมาพบกับฤษี ฉากที่ 4 สวนดอกไม้ในเขตสำนักพระกัณเฑาะ ท้าวทฤษัณฑ์พบนางศกุนตลากำลังชมธรรมชาติ ฉากที่ 5 บริเวณสำนักพระกัณเฑาะเหล่าปีศาจอาละวาด ท้าวทฤษัณฑ์ได้อาศัยในอาศรม ฉากที่ 6 สวนดอกไม้ในสำนักพระกัณเฑาะ ท้าวทฤษัณฑ์พบกับนางศกุนตลาอีกครั้ง ทั้งสองวิวาห์กันแบบคนธรรมดา ฉากที่ 7 ห้องในกุฎีที่อยู่ของนางศกุนตลา นางศกุนตลารำพึงรำพันถึงท้าวทฤษัณฑ์ ฉากที่ 8 ริมฝั่งน้ำมาลินี นางศกุนตลาลาพระกัณเฑาะ ฉากในนคร มี 3 ฉาก ได้แก่ ฉากที่ 1 ท้องพระโรงกรุงหัสติน ท้าวทฤษัณฑ์ปฏิเสธความสัมพันธัมกับนางเป็นชายา ฉากที่ 2 ตลาดในกรุงหัสติน กุมภิลพบแหวน ฉากที่ 3 ในราชมณเฑียรของท้าวทฤษัณฑ์ ท้าวทฤษัณฑ์คลุ้มคลั่ง และฉากบนสวรรค์ มี 2 ฉาก ได้แก่ ฉากที่ 1 วิมานพระกัณเฑาะ พระอินทร์คิดช่วยท้าวทฤษัณฑ์ให้พบกับนางศกุนตลา ฉากที่ 2 สวนสำนักพระเทพบิดร ท้าวทฤษัณฑ์ได้พบกับนางศกุนตลาและโอรส

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ฉากทั้งหมด 13 ฉาก แต่ละฉากสัมพันธ์กับเหตุการณ์ตามเนื้อเรื่อง ช่วยให้เนื้อเรื่องดูสมจริง มีการจัดฉากให้มีเครื่องใช้ต่างๆ ทรงบรรยายการจัดฉากไว้ในวงเล็บ ในบางฉากมิได้บรรยายไว้เพียงแต่บอกไว้ว่าเป็นฉากอะไร ผู้เสพสามารถร่วมรับรู้ความงามของฉาก จากบทชมธรรมชาติ ดังบทที่นางศกุนตลาพรรณนา (ในข้อ 1.2.2.2 ข้อ ค) หรือบทพรรณนาความรู้สึกของ

ตัวละคร ดังเช่นขณะที่ท้าวทฤษณต์เสด็จเข้าเขตอาศรมพระกัมวะ ท้าวทฤษณต์
ได้บรรยายไว้ว่า

๑ แลดูที่อยู่พระดาบส	งามงดหาที่ติมิได้
ดูน้ำภิรมย์ร่มไม้	น้ำใสไหลเย็นเป็นขวัญตา
โน่นข้าวปลูกไว้ใช้พลี	ริมนี้สนามตัดหญ้า
คว้นไฟที่กุ่มที่บูชา	หอมชื่นนาสากลิ่นสุคันธ์
ฝูงกว้างช่างเชื่องช้าเลื่องเห็น	ไม้หลักเร็นเจษอยู่ดูไม้พ้าน
ดูน่าสบายใจคว้น	ทุกสิ่งสรรพควรแก่พระมุนี ^๑

(หน้า 155-156)

ความงดงามของธรรมชาติที่ปรากฏนี้เป็นภาพรวมของ
สำนักพระกัมวะ เป็นสถานที่ "งามงดหาที่ติมิได้" มีความร่มเย็นด้วยพรรณไม้
มี "น้ำใสไหลเย็น" มี บุปผาชาติที่ส่งกลิ่นหอมชวนชื่นใจ มีสนามหญ้าที่ได้รับ
การตัดอย่างดี มี "ฝูงกว้างช่างเชื่องช้าเลื่องเห็น" อันแสดงถึงความผูกพัน
ระหว่างมนุษย์กับสัตว์ที่อยู่ร่วมกันด้วยความรัก กลิ่น "คว้นไฟที่กุ่มที่บูชา" และ
มีนาข้าวสำหรับใช้ในกิจพิธี ภาพเหล่านี้ยังเป็นเหตุแห่งความประทับใจและความ
ศรัทธาของท้าวทฤษณต์เป็นอันมาก พระองค์จึง "เปลื้องเครื่องทรง" อย่าง
กษัตริย์เพื่อ "เคารพพรหมินทร์" เป็นการให้เกียรติแก่สถานที่อันศักดิ์สิทธิ์
อาจวิเคราะห์ได้ว่าแม้กษัตริย์ก็ยังเป็นรองพราหมณ์ซึ่งเป็นตัวแทนของผู้ใช้ชีวิต
เพื่อเข้าสู่ความบริสุทธิ์ทางธรรม และนอกจากนี้ยังเป็นฉากที่แสดงให้ผู้เสพ
รับรู้และเข้าใจว่านางศกุนตลาเติบโตขึ้นจากสภาพแวดล้อมที่ดีงาม อันมีผล
ต่อลักษณะนิสัยของนาง นางจึงมีอาจจะเข้าใจความหลงกลวงของท้าวทฤษณต์ได้

^๑ ตรงกันทุกสำนวน

แม้ไม่ใช่ด้วยเจตนา (เพราะนางไม่ทราบเรื่องค่าสาป) จึงโต้เถียงถึงขั้นแตกหักและลาจากไปอย่างทุกข์ระทมใจต่างๆ ที่ยังรัก

ฉากจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ที่จะทำให้ผู้เสพรับรู้เหตุที่มาของลักษณะนิสัยของตัวละคร เป็นวิภาวะที่เหมาะสมจะให้ตัวละครเกิดสติภาวะ อันจะนำมาซึ่งศฤงคารรส

2. วิพากษ์

ศกุนตลา เป็นบทพระราชนิพนธ์เรื่องแรกของรัชกาลที่ 6 ที่เป็นบทละครร้องแบบดึกดำบรรพ์¹ พระราชนิพนธ์แสดงถึงความวิริยะ อุตสาหะของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงนำวรรณคดีเก่ามาสื่อสารในรูปแบบใหม่ เพื่อให้รับกับความนิยมใหม่ของผู้เสพใน "ยุคหัวเลี้ยวของวรรณคดีไทย" ศกุนตลา จึงมีลักษณะที่น่าสนใจกล่าวถึง 2 ประการ คือ

ประการแรก ด้านเนื้อเรื่อง ศกุนตลา เป็นเรื่องราวอันเก่าแก่ที่ปรากฏใน มหาภารตะ มานานนับ 3,000 กว่าปี เวลาน่าจะเป็นสิ่งยืนยันว่าเรื่อง ศกุนตลา เป็นเรื่องราวของความรักที่เป็นอมตะสามารถตรึงใจผู้เสพได้ทุกกาลสมัย โดยไม่จำกัดเชื้อชาติและวัฒนธรรม ดังในคำนำ ศกุนตลา ส่วนวันที่ 2 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวว่า "ศกุนตลา เป็นนาฏกะซึ่งชาวยุโรปตื่นตื่นกันมากกว่าทุกเรื่อง มีแปลแล้วเป็นหลายภาษา" (หน้า 28) แม้ว่าศกุนตลา บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว "มีลักษณะเรีขวลงกว่าบทละครแบบฉบับแต่เดิมอย่างน่าตกใจไม่

¹ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์เดียวที่ทรงพระราชนิพนธ์บทละครร้องแบบดึกดำบรรพ์

น้อย" (ดวงมน จิตรจันทน์, 2526 : 43) แต่ก็นับเป็นพระมหากษัตริย์องค์ที่
"ทรงนำยอดของวรรณกรรมชมพูทวีปมาพระราชทานแก่ประชาชนไทย"

(ม.ล.ปิ่น มาลากุล "คำอธิบาย (2)" ศกุนตลา, 2525 : 23)

อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่าในฉากสุดท้ายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า-
เจ้าอยู่หัวมิได้ทรงเน้นความรักของตัวละครที่จากกันหลายปี และได้มาพบกันอีก
ครั้ง แต่เป็นการจบที่รวบรัดทำให้ขาดศกุนตลาในฉากนี้ไปอย่างน่าเสียดาย
กล่าวคือทรงให้ตัวละครทั้งสองพบกัน "ต่างตกดลิ่งอยู่ครู่ 1 แล้วนางจึงเข้าไป
หาผิว..." (หน้า 201) และมีบทสนทนาของท้าวทฤษณันต์กับพระเทพมิตร
ท้าวทฤษณันต์กล่าวถึงความรู้สึกเศร้าโศกเสียใจกับการกระทำที่พระองค์ปฏิบัติ
ต่อนางศกุนตลา พระเทพมิตรจึงอธิบายเหตุการณ์อันเลวร้ายทั้งหมดเป็นเพราะ
คำสาปของทิวาส จะเห็นได้ว่าไม่มีบทสนทนาที่แสดงถึงความรู้สึกยินดีของ
นางศกุนตลา ไม่มีบทสนทนาของตัวละครทั้งสองที่แสดงถึงความรัก ความแฉ้อ
อาทรหรือการตัดพ้อต่อว่า และไม่มีบทที่กล่าวถึงพระราชโอรส (ภรต) เลย
ซึ่งต่างจากฉบับของกาลิทาส นอกจากนี้ยังมีจุดอ่อนอีกประการหนึ่งคือ ความ
ไม่สมเหตุผลของการคืนดีกันระหว่างนางศกุนตลากับท้าวทฤษณันต์ กล่าวคือ
นางศกุนตลายอมคืนดีอย่างง่ายดาย เพียงแค่เห็นท้าวทฤษณันต์นางก็เดินเข้าไปหา
ทั้งๆ ที่ท้าวทฤษณันต์เป็นผู้ที่กระทำให้นางต้องประสบกับความอัปยศจนนางต้อง
ประกาศตัดความสัมพันธ์กับท้าวทฤษณันต์อย่างสิ้นเชิง และไม่มีข้อความใดที่
แสดงว่านางศกุนตลารู้เรื่องคำสาปมาก่อนหน้านี

การที่ ศกุนตลา ฉบับพระราชนิพนธ์มี "รสวรรณคดีซึ่งไม่ลุ่มลึกเท่า
ของเดิม" (ดวงมน จิตรจันทน์, 2526 : 45) อาจเป็นเพราะพระบาท-
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงคำนึงถึงผู้แสดงและผู้เสพ กล่าวคือผู้แสดง

ส่วนใหญ่เป็นผู้แสดงสมัครเล่น¹ บทสนทนาและบทร้องจึงต้องใช้คำง่ายๆ และไม่ยาวจนเกินไป มิฉะนั้นผู้แสดงจะต้องรับภาระมากเกินไปทั้งการท่องจำบท การรำสรวี และการแสดงสีหน้าท่าทางให้เข้ากับเนื้อความของบทร้องและบทเจรจา ในด้านผู้เสพ ด้วยเรื่อง ศกุนตลา เป็นเรื่องและผู้เสพไม่คุ้นเคย ประกอบกับละครร้องแบบตีกคำบรรพ์ก็ซึ่งเป็นของใหม่ของแปลกสำหรับผู้เสพ และประการสำคัญที่สุดรสนิยมของผู้เสพในยุคนั้น ชอบสิ่งที่รวดเร็วทันใจ สนใจ " 'เรื่องละครที่เล่นออกท่าทางตึงตัง หรือตลกคะนองโลดโผน'..." การแปลหรือแปลงเรื่องจากต่างประเทศก็มักเรื่องตื่นเต้นตื่นใจมากกว่าเรื่อง 'ที่มีคุณค่าทางวรรณกรรม'" (ดวงมน จิตรจำนงค์, 2526 : 43) หรือแม้แต่ข่าวที่คนสนใจมากที่สุดในช่วงสงครามโลกก็หาใช่ข่าวสงครามที่เป็นข่าวใหญ่โตและซับซ้อน แต่กลับเป็นข่าวสังคม เช่น "ข่าวข้าราชการผู้ใหญ่ขึ้นพระชาติองค์ ทูจวิตต่อหน้าที่... นายอากรต้องคดีอุกฉกรรจ์ฐานเป็นผู้จ้างฆ่านายอำเภอ" (สถิติ์ เสมานิล, 2515 : 137) สิ่งเหล่านี้ย่อมมีอิทธิพลและเป็นข้อจำกัดต่อการสร้างบทละครที่ซับซ้อนและมีขนาดยาว เพราะหากใช้บทร้องหรือบทเจรจายาวเกินไปอาจเล่นได้ไม่ดี ไม่อาจดึงดูดใจผู้ชมส่วนใหญ่ซึ่งเริ่มไม่คุ้นกับละครว่า

---

¹ สังเกตจากระเบียบการ จำนวน 5 ฉบับ เป็นระเบียบการของละครว่า 3 ฉบับ เป็นการแสดงของมหาดเล็กกรมโขนหลวง 1 ครั้ง เล่น 2 วัน วันละตอน และฉบับที่ 3 เป็นการแสดงของข้าราชการและเชื้อพระวงศ์ (ศกุนตลา (จัดพิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมสิริ วรพรรณ ณ อรุณยา), 2521 : 59-75) สำหรับฉบับละครร้องแบบตีกคำบรรพ์ 2 ฉบับ เป็นการแสดงของข้าราชการกรมมหาด และข้าราชการในกรมมหาดตามลำดับ (เรื่องเดียวกัน : 209-215)

ประการที่สอง การที่ทรงเลือกนำเสนอเรื่อง ศกุนตลา ด้วยบทละครร้องแบบละครตีกตาบรรพ์ โดยใช้กลอนบทละครเป็นหลัก มีภาพย้านีภาพยั้ง และอินทรวีเชียรฉันท์แทรก และมีร้อยแก้วเป็นบทเจรจาในบางตอน ลักษณะดังกล่าวสามารถให้สุนทรียภาพแก่ผู้เสพได้ดีพอสมควรเมื่อเทียบกับสำนวนที่ 1 และ 2 ซึ่งทรงพระราชนิพนธ์บางตอนเป็นร้อย สำนวนนี้มีวรรณศิลป์เหนือกว่า ผู้เสพจะรู้สึกซาบซึ้งในความรักของตัวละครโดยเฉพาะตอนนางศกุนตลาว่าพันความทุกข์โศกของนาง ท้าวทฤษัณฑ์แฝงองค์ได้ยัณนางเปิดเผยความในใจ จึงเสด็จออกมากล่าวว่าพระองค์มีจิตปฏิบัติต่อนางเช่นกัน และตอนนางศกุนตลาคร่ำครวญถึงท้าวทฤษัณฑ์เมื่อเฝ้าคอยพระองค์อยู่ที่อาศรม แต่ช่วงท้ายของตอนที่ 2 รวบรัดมากเกินไป เน้นบทร้องหม้ออ่านวยพรมากกว่าบทแสดงความรู้สึกของตัวละคร โดยเฉพาะนางศกุนตลาไม่มีบทร้องเลย

การใช้คำง่าย ๆ คล้ายภาษาพูดธรรมดา ทั้งในบทร้องและบทเจรจา ทำให้ผู้เสพเข้าใจเรื่องง่ายแต่อาจทำให้เสีสรสไปบ้าง เช่นบทเกี่ยว ท้าวทฤษัณฑ์กล่าวเกี่ยวนางศกุนตลาว่า "ขอเซี่ยพวยหายร้อน" (หน้า 169)

การใช้ความเปรียบที่เด่นเป็นพิเศษ นับว่ายังไม่มี เพราะตอนที่ลึกซึ้งในต้นฉบับของกาลิการสฤกัตตอลอก นับว่าเป็นข้อจำกัดอันเนื่องด้วยการแสดง ทำให้คุณค่าทางวรรณศิลป์ของบทละครเรื่องนี้ด้อยกว่าพระราชนิพนธ์ที่ทรงแปลและเรียบเรียงเพื่อการอ่าน ที่ได้ศึกษาไปแล้ว คือ พระนลคำหลวง และบทละครร้องเรื่อง สาวิตรี ซึ่งมีเนื้อเรื่องเข้มข้นเกินกว่าจะตัดทอนได้

ศกุนตลา เป็นวรรณคดีที่สัมพันธ์กับชนบของนาฏศิลป์ ด้วยเหตุนี้การเสพโดยการอ่านจึงอาจได้รับรสได้ไม่เต็มที่เท่ากับการชม เพราะวรรณคดีการแสดง "เป็นวรรณคดีที่เสพด้วยการฟัง การดู มากกว่าการอ่าน... การสร้างรสวรรณคดีประเภทนี้จึงสัมพันธ์กับชนบของนาฏศิลป์อยู่ไม่น้อย" (رينฤทัย สัจพันธ์, 2534 : 498) กษ่างไรก็ตามอาจกล่าวได้ว่า ศกุนตลา ยังเป็นวรรณคดีการแสดงที่ให้ความบันเทิงแก่ผู้เสพมาหลายยุคหลายสมัย トラบเท่าปัจจุบันนี้